movares smart urban engineering

Voorzieningen in kleine kernen

Onderzoek naar maatregelen om voorzieningen in kleine kernen in Gelderland te behouden en versterken

Colofon

Projectnaam
Voorzieningen in kleine kernen

Datum
29 juli 2026

Projectnummer
P09318

Opdrachtgever
Provincie Gelderland

Movares
Projectleider
RvL

Projectteam
LFa, LvdH

Review
RvL

Bron kaft
Provincie Gelderland - Almen

Bron afbeeldingen
Alle afbeeldingen zijn afkomstig van BRO/Movares of de provincie. Bij afbeeldingen van de provincie is de bron vermeld.
Afbeeldingen zonder bronvermelding zijn afkomstig van BRO/Movares. Afbeeldingen van Movares met personen zijn AI-gegenereerd.

+31 (0)30 - 265 5555
info.bro@movares.nl
www.movares.com

movares smart urban engineering

Inhoudsopgave

1 Inleiding 4

2 Voorzieningen in perspectief 8
2.1 Wat zijn voorzieningen? 9
2.2 Hoe realiseer je een toekomstbestendige voorzieningenstructuur? 10
2.3 De theorie 12
2.4 De theorie in de praktijk 12
2.5 Wat kenmerkt de huidige voorzieningenstructuur van Gelderland? 13

3 Versterken voorzieningen in de praktijk 17

4 Trends en ontwikkelingen 26

5 Conclusies en aanbevelingen 38
5.1 Betrokkenheid: investeer in mensen en gemeenschappen 40
5.2 Beschikbaarheid: kwaliteit boven kwantiteit 43
5.3 Bebouwing: combineer activiteiten binnen én buiten gebouwen 46
5.4 Bereikbaarheid: dichtbij waar kan, bereikbaar waar nodig 48
5.5 Toepassing van het maatregelenpakket 51

Bijlage 1 - Interviewlijst 52
Bijlage 2 - Aanvaardbare reistijd 54

1 Inleiding

Locatie afbeelding: Kerkdriel

Aanleiding

Een flink deel van de Gelderlanders woont in kleine kernen. In dit onderzoek zijn kleine kernen gedefinieerd als woonplaatsen met minder dan 6.000 inwoners. De afstand tot voorzieningen zoals basisscholen, supermarkten en horeca is, mede door het sluiten van voorzieningen, de afgelopen jaren toegenomen. Dit blijkt uit de Monitor Brede Welvaart (2025). Het is de verwachting dat ook de komende jaren het voorzieningenniveau in kleine kernen verder krimpt. Dit kan van invloed zijn op het leefbaarheidsgevoel van inwoners. De provincie Gelderland vindt het belangrijk dat ook inwoners van kleine kernen toegang houden tot een passend voorzieningenniveau. Het doel is het voorzieningenniveau in kleine kernen te behouden en waar nodig te versterken.

Het behoud van voorzieningen in kleine kernen is van groot belang, omdat zij een belangrijke bijdrage leveren aan de leefbaarheid en vitaliteit van een gemeenschap. Voorzieningen zoals winkels, scholen, zorgvoorzieningen en ontmoetingsplekken voorzien niet alleen in dagelijkse behoeften, maar vervullen ook een belangrijke sociale functie. Het zijn plekken waar inwoners elkaar ontmoeten, sociale contacten onderhouden en betrokken blijven bij hun leefomgeving. Daarmee dragen zij bij aan de sociale samenhang, de zelfredzaamheid van inwoners en de aantrekkelijkheid van een kern als woon- en leefomgeving. Wanneer voorzieningen verdwijnen, neemt niet alleen het aanbod af, maar kunnen ook ontmoetingen en verbindingen tussen inwoners onder druk komen te staan. Juist voor kleine kernen, waar gemeenschappen vaak sterk met elkaar verbonden zijn, vormen voorzieningen een belangrijke schakel in het behouden van een levendige en inclusieve samenleving. In de kleine kernen van Gelderland zijn deze sociale netwerken veelal al aanwezig. Het versterken en beter benutten van deze gemeenschapskracht biedt kansen voor toekomstbestendige voorzieningen en sterke lokale gemeenschappen. Met het project ‘Energieke Dorpenboost’ gaat de provincie aan de slag met deze opgave.

“Hoe behouden en versterken we voorzieningen in kleine kernen?”

Doel en onderzoeksopzet

Dit onderzoek focust zich op drie elementen:

- Inzicht in de belangrijkste, **trends**, **ontwikkelingen** en **opgaven** per voorzieningensector.
- Inzicht in **succesvolle praktijkvoorbeelden** waarin het behoud van voorzieningen is gerealiseerd.
- Inzicht in **maatregelen** die bijdragen aan het behoud en versterken van voorzieningen.

Uit het onderzoek volgen ook aanbevelingen voor de provincie, gemeenten en andere betrokken partijen. Provincie Gelderland wil voor het behoud van voorzieningen in kleine kernen een multidisciplinair maatregelenpakket opzetten. Dit pakket wordt onder andere gevuld met instrumenten die nu al, vanuit de thema's wonen, leefbaarheid en energietransitie voorhanden zijn. Denk daarbij aan het slim bijbouwen van woningen in kleine kernen, het aanhaken bij de dorpendealregeling vanuit leefbaarheid en het aanjagen van energiecoöperaties. Het maatregelenpakket dat volgt wordt getoetst in een aantal pilots. Als blijkt dat de maatregelen effectief zijn, kan het breder worden uitgerold over de gehele provincie Gelderland.

De resultaten uit dit onderzoek zijn gebaseerd op data-analyse, ongeveer 30 interviews met sectorspecialisten en verschillende ambtelijke werksessies binnen én buiten de provincie Gelderland. De data-analyse geeft vooral de cijfer-matige trends en ontwikkelingen weer. Deze zijn getoetst in de interviews met sectorspecialisten. In bijlage 1 is een overzicht opgenomen met alle gesprekspartners. Tijdens de gesprekken zijn ook voorbeelden en casussen besproken. Waarom is het in bepaalde kernen wel (of niet) gelukt om voorzieningen te behouden? Wat waren de bepalende factoren? Hoe kunnen we daar meer op sturen? In de ambtelijke werksessies met experts vanuit verschillende disciplines zijn tussenconclusies en bevindingen getoetst en aangescherpt. Het iteratieve proces van dit onderzoek maakt dat we op onderdelen meer diepgang hebben gevonden ten opzichte van meer algemene onderzoeken.

In dit onderzoek is in kwantitatieve zin gefocust op 13 voorzieningentypen. Deze voorzieningen zijn geïnventariseerd aan de hand van provinciale data. De voorzieningen zijn ingedeeld in 5 groepen, namelijk

- **Zorg en welzijn:** huisarts en apotheek
- **Onderwijs en opvang:** primair onderwijs, kindopvang (kinderdagverblijf, buitenschoolse opvang en gastouders)
- **Ontmoeten:** dorpshuis, bibliotheek, kerk, sport en spel
- **Commercieel:** supermarkt, horeca en geldautomaten
- **Basisinfrastructuur:** energie en openbaar vervoer

Via de interviews is in meer kwalitatieve c.q. beschrijvende zin ook rekening gehouden met andere relevante gebouwde en niet-gebouwde voorzieningen die van invloed zijn op het woon- en leefklimaat van inwoners in kleine kernen.

Leeswijzer

Dit rapport biedt inzicht in de toekomstbestendigheid van basisvoorzieningen in Gelderland. Om de opbouw van het rapport overzichtelijk te maken, volgt hieronder een korte toelichting op de verschillende hoofdstukken.

Hoofdstuk 2 gaat in op de theoretische achtergrond van voorzieningen. Hier wordt beschreven wat voorzieningen en basisvoorzieningen zijn, welke factoren bijdragen aan een toekomstbestendige voorzieningenstructuur en hoe de voorzieningenstructuur in Gelderland zich ontwikkelt. Dit hoofdstuk vormt het fundament voor de rest van het onderzoek.

In hoofdstuk 3 staat de praktijk centraal. Voor dit onderzoek zijn interviews gehouden met initiatiefnemers en andere betrokkenen van inspirerende projecten uit de provincie Gelderland. Deze projecten zijn door de provincie aangedragen als voorbeelden van succesvolle initiatieven die hebben bijgedragen aan het behoud of de versterking van voorzieningen op locaties waar deze onder druk stonden. In totaal worden acht projecten besproken, verspreid over de provincie en gericht op verschillende voorzieningen en oplossingsrichtingen.

Hoofdstuk 4 beschrijft de belangrijkste trends en ontwikkelingen binnen de verschillende basisvoorzieningen. Per voorziening wordt ingegaan op relevante ontwikkelingen, de situatie in Gelderland en mogelijke aandachtspunten of aanbevelingen voor de toekomst. Dit hoofdstuk is voornamelijk gebaseerd op landelijke trends en interviews met vertegenwoordigers van koepelorganisaties, kennisinstituten en lokale ondernemers, waardoor een goed beeld ontstaat van hoe voorzieningen functioneren in de Gelderse praktijk.

De inzichten uit de theoretische verkenning, praktijkvoorbeelden en interviews komen samen in hoofdstuk 5. In dit hoofdstuk worden concrete maatregelen gepresenteerd die kunnen bijdragen aan het behoud en de versterking van basisvoorzieningen. De maatregelen zijn gestructureerd aan de hand van de vier B's en vormen daarmee een praktisch handelingsperspectief.

Tot slot zijn in de bijlagen aanvullende documenten en achtergrondinformatie opgenomen, waaronder de interviewlijst en toelichting op aanvaardbare reistijd. Deze bijlagen bieden verdieping op de analyses en resultaten die in het rapport zijn gepresenteerd.

2 Voorzieningen in perspectief

2.1 Wat zijn voorzieningen?

In beleid wordt bij voorzieningen vaak gedacht aan fysieke, gebouwde voorzieningen, zoals een basisschool, supermarkt, dorpshuis of sportaccommodatie. Deze voorzieningen zijn zichtbaar en concreet, hebben een vaste locatie en zijn eenvoudig te inventariseren. Ze vormen een belangrijk onderdeel van de leefomgeving, omdat ze directe toegang bieden tot onderwijs, zorg, ontmoeting, sport en dagelijkse boodschappen. Voorzieningen omvatten echter meer dan alleen fysieke gebouwen. Het begrip heeft ook betrekking op sociale, digitale en organisatorische functies, structuren en netwerken die bijdragen aan het dagelijks functioneren, de leefbaarheid en de sociale samenhang van een gemeenschap. Kleine kernen functioneren daardoor dankzij een veel breder palet aan voorzieningen, waarvan een belangrijk deel niet-gebouwd is. Hierbij kan gedacht worden aan vrijwilligersnetwerken, digitale verbindingen, nutsvoorzieningen en lokale gemeenschappen. Hoewel deze voorzieningen vaak minder zichtbaar zijn en moeilijker via één bron te inventariseren, vervullen zij een essentiële functie in het dagelijks leven van inwoners. Samen vormen zij de 'onzichtbare infrastructuur' die sociale cohesie, participatie en de vitaliteit van kleine kernen ondersteunt.

2.1.1 Basisvoorzieningen

Basisvoorzieningen zijn functies die essentieel zijn voor het dagelijks functioneren van inwoners van kleine kernen. Ze ondersteunen primaire activiteiten (zoals onderwijs, boodschappen, zorg en ontmoeting) en zorgen ervoor dat inwoners binnen aanvaardbare afstand toegang hebben tot

Figuur 1: Voorzieningenrad (Bron: Movares)

wat zij nodig hebben om zelfstandig en veilig te kunnen leven. Een voorziening wordt als 'basis' beschouwd wanneer deze óf zeer frequent wordt gebruikt, óf wanneer het ontbreken ervan grote gevolgen heeft voor gezondheid, veiligheid, welzijn of maatschappelijke participatie. Het gaat om functies die mensen niet gemakkelijk kunnen missen, die slecht vervangbaar zijn door digitale alternatieven en die kwetsbaarheden vergroten wanneer ze op grotere afstand komen te liggen.

In de praktijk staan juist deze basisvoorzieningen onder druk. Krimp, vergrijzing, personeelstekorten, stijgende exploitatiekosten en schaalvergroting zorgen ervoor dat functies zoals scholen, dorpshuizen, supermarkten en eerstelijnszorg verdwijnen of centraliseren. Voor inwoners van kleine kernen betekent dit langere reistijden, afnemende keuzevrijheid en minder vanzelfsprekende toegang tot basisvoorzieningen.

Er zijn een aantal criteria waaraan een voorziening moet voldoen om als basisvoorziening te worden beschouwd. Deze criteria zijn:

- Is de voorziening frequent nodig?
- Is nabijheid van de voorziening van belang?
- Raakt het ontbreken van de voorziening direct aan gezondheid, veiligheid of primaire levensbehoeften?
- Is de voorziening onvoldoende vervangbaar via digitale alternatieven of mobiliteit?

Om als basisvoorziening te worden beschouwd, moet een functie aan minimaal drie criteria voldoen (of minimaal twee in het geval van sociale voorzieningen).

Welke voorzieningen zijn essentieel voor de leefbaarheid in een dorp en/of worden belangrijk gevonden door de inwoners van Gelderland?

Essentiële voorzieningen voor de leefbaarheid van een dorp bestaat uit een samenhangend geheel dat verschillende basisbehoeften van inwoners ondersteunt. Uit gevoerde gesprekken blijkt dat vooral voorzieningen die bijdragen aan zorg, ontmoeting, ontwikkeling en bereikbaarheid cruciaal zijn voor de inwoners van Gelderland.

Allereerst is de beschikbaarheid van zorg belangrijk, waarbij in het bijzonder de aanwezigheid van een (huisartsen)voorziening als essentieel wordt gezien. Daarnaast spelen ontmoetingsplekken een centrale rol; dit kunnen bijvoorbeeld dorpshuizen of bibliotheken zijn waar inwoners elkaar kunnen treffen.

Verder zijn voorzieningen gericht op informatie en ondersteuning van inwoners van belang, zoals een informatiepunt. Basisonderwijs en een sterk verenigingsleven worden eveneens als belangrijke pijlers genoemd, net als goede openbaar vervoersverbindingen die het dorp bereikbaar houden.
Kortom, de leefbaarheid in een dorp wordt bepaald door de combinatie van zorg, sociale ontmoetingsplekken, onderwijs, ondersteuning, verenigingsleven en bereikbaarheid. Juist de samenhang tussen deze voorzieningen maakt een dorp leefbaar.

Daarom ligt de focus in dit onderzoek op de volgende thema's:

- Zorg en welzijn: Huisarts en apotheek;
- Ontmoeten: Dorpshuis, Bibliotheek, Sport en spel, Kerk;
- Kindvoorziening: Primair onderwijs en Kindopvang;
- Commercieel: Supermarkt, Horeca, Bank;
- Basisinfrastructuur: Energie, Openbaar vervoer.

Deze voorzieningen worden ook als basisvoorzieningen ingedeeld in de rapporten 'Leefbaarheid als sturend principe in Gelders beleid: een verkenning' en Behoud van basisvoorzieningen in het landelijk gebied: een internationale vergelijking.

2.2 Hoe realiseer je een toekomstbestendige voorzieningenstructuur?

Komen tot een toekomstbestendige voorzieningenstructuur is een complexe puzzel waarin vier pijlers onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn: **de 4 B's**. Hoewel de vier B's afzonderlijke thema's vormen, bestaat er in de praktijk vaak overlap tussen de verschillende onderdelen.

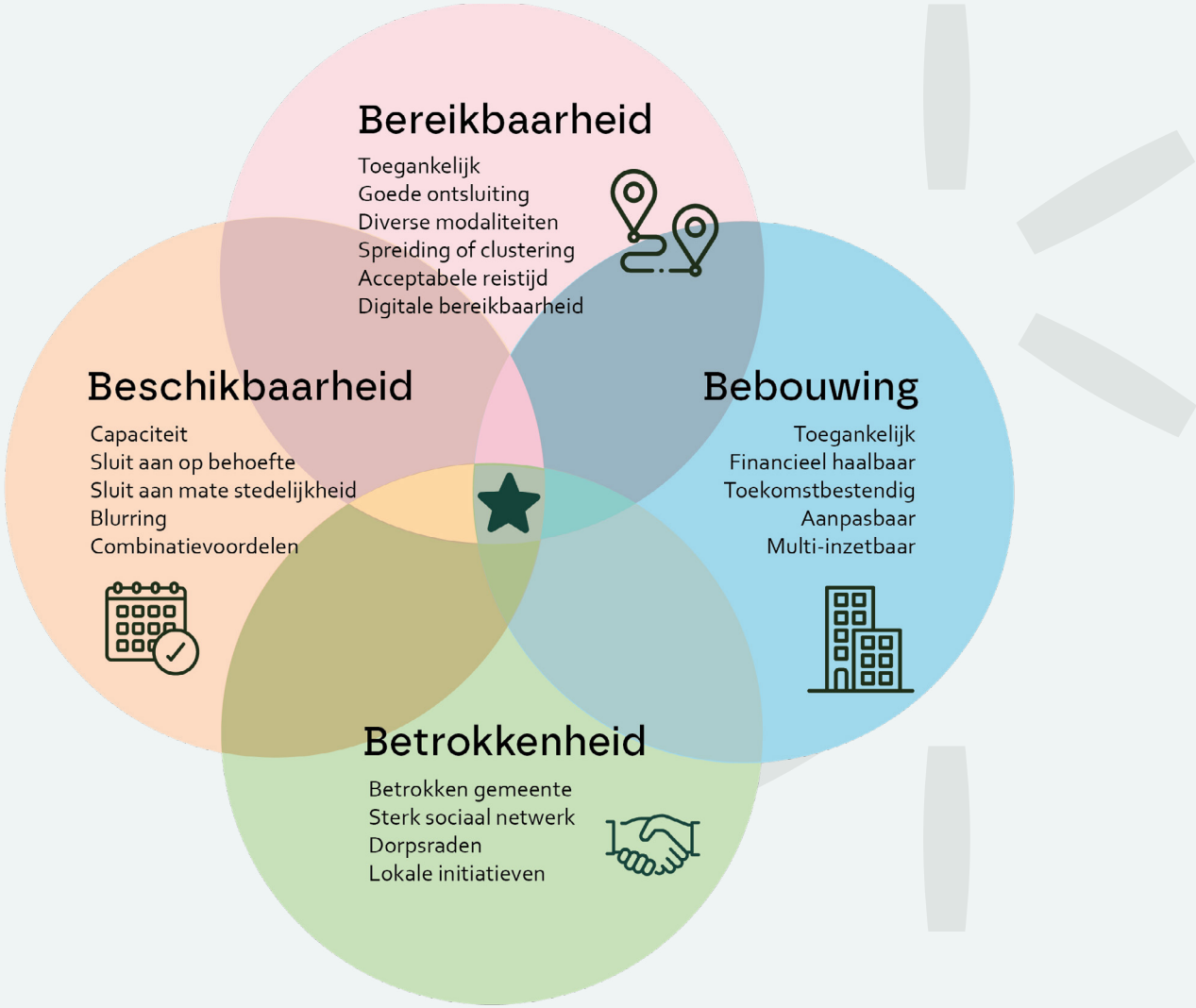
- Betrokkenheid: zijn er mensen en organisaties die de voorziening dragen, gebruiken en ontwikkelen?
- Beschikbaarheid: sluit het aanbod aan op de behoefte?
- Bebouwing: is de huisvesting kwalitatief en toekomstbestendig?
- Bereikbaarheid: kunnen inwoners de voorziening bereiken?

2.2.1 Betrokkenheid als drijvende kracht

Voorzieningen worden niet alleen bepaald door gebouwen en functies, maar vooral door de mensen die er gebruik van maken en zich ervoor inzetten. De betrokkenheid van inwoners, vrijwilligers, ondernemers en lokale organisaties is daarom een essentiële voorwaarde voor een toekomstbestendige voorzieningenstructuur. Actieve inwoners dragen bij aan het behoud en het gebruik van voorzieningen, bijvoorbeeld via vrijwilligerswerk, dorpsraden, besturen of lokale initiatieven. Juist in kleine kernen kan deze sociale en organisatorische kracht het verschil maken wanneer voorzieningen onder druk staan. Een toekomstbestendige voorzieningenstructuur vraagt daarom om sterke gemeenschappen die voorzieningen dragen en ontwikkelen.

2.2.2 Beschikbaar én kwalitatief passend aanbod

Een voorziening draagt pas bij aan de leefbaarheid wanneer deze aansluit bij de behoeften van inwoners. Niet de hoeveelheid voorzieningen is daarbij bepalend, maar de mate waarin het aanbod passend is. Een toekomstbestendige voorzieningenstructuur vraagt daarom ook om voldoende beschikbaarheid en capaciteit, een passend en gevarieerd aanbod voor verschillende doelgroepen en een kwalitatief niveau dat aansluit bij de verwachtingen van gebruikers. Zo heeft een basisschool in een kern met vooral ouderen geen meerwaarde, terwijl goede eerstelijnszorg van levensbelang is. Daarbij speelt ook dat dit soort voorzieningen een maximale capaciteit aankunnen, terwijl bijvoorbeeld supermarkt geen maximaal aantal klanten heeft.

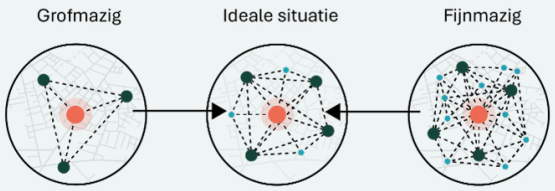
Figuur 2: Venn-diagram toekomstbestendige voorzieningenstructuur (Bron: Movares)

2.2.3 Bebouwing: toekomstbestendige huisvestiging

Goede huisvesting vormt een belangrijke randvoorwaarde voor een toekomstbestendige voorzieningenstructuur. Daarbij gaat het niet alleen om de aanwezigheid van gebouwen, maar vooral om de kwaliteit, toegankelijkheid, betaalbaarheid en flexibiliteit ervan. Toekomstbestendige huisvesting is duurzaam, geschikt voor verschillende doelgroepen en kan meebewegen met veranderende behoeften. Multifunctioneel gebruik speelt hierbij een belangrijke rol: gebouwen kunnen op korte termijn ruimte bieden aan meerdere activiteiten en zijn op langere termijn eenvoudig aan te passen aan nieuwe functies. Zo wordt de beschikbare ruimte efficiënt benut en blijft huisvesting ook in de toekomst van waarde voor de gemeenschap. Dit principe geldt niet alleen voor het gebouw zelf, maar ook voor de directe omgeving.

2.2.4 Bereikbaarheid als voorwaarde voor behoud

Bereikbaarheid gaat niet alleen over de fysieke afstand tot een voorziening, maar vooral over de mate waarin inwoners er daadwerkelijk gebruik van kunnen maken. Voor het behoud van een toekomstbestendig voorzieningenniveau is het daarom belangrijk dat voorzieningen voor verschillende doelgroepen goed bereikbaar blijven, bijvoorbeeld via veilige fiets- en wandelroutes, voldoende parkeergelegenheid en passend openbaar vervoer. Zeker in landelijke gebieden, waar voorzieningen onder druk staan, draagt een goede bereikbaarheid eraan bij dat inwoners voorzieningen blijven bezoeken en gebruiken.

Figuur 3: Voorzieningenstructuur (Bron: Movares)

2.2.5 De ultieme uitkomst

Hoe beter de balans gevonden wordt tussen bereikbaarheid, beschikbaarheid, bebouwing en betrokkenheid, hoe toekomstbestendiger de voorzieningenstructuur is. Daarbij verdient betrokkenheid bijzondere aandacht. Voorzieningen zijn meer dan een gebouw of functie; het zijn ook plekken van ontmoeting, sociale cohesie en gemeenschapsvorming.

2.3 De theorie

De voorzieningenstructuur verandert. Waar voorzieningen vroeger verspreid waren over veel kleine kernen, zien we tegenwoordig een beweging naar schaalvergroting en clustering. Voorzieningen concentreren zich steeds vaker in grotere kernen om voldoende draagvlak te behouden, kosten te beperken en een breder of specialistischer aanbod mogelijk te maken. Hierdoor verdwijnen voorzieningen uit kleinere kernen en neemt de reisafstand voor inwoners toe. Deze ontwikkeling wordt deels verklaard door de Centrale Plaatsen Theorie van Christaller (1933). Volgens deze theorie vestigen gespecialiseerde voorzieningen zich vanzelf in grotere kernen, omdat daar een groter verzorgingsgebied is. Hoe groter de kern, hoe uitgebreider en specialistischer het voorzieningenaanbod.

In Gelderland is deze hiërarchie echter niet overal zichtbaar. De afstanden tussen grote steden zijn in bepaalde regio's relatief groot. Hierdoor vervullen middelgrote kernen en zelfs sommige kleine kernen in regio's zoals de Achterhoek en het Rivierenland een belangrijke regionale functie. Dit sluit aan bij de theorie van Reichart (1999), die spreekt van een polycentrische voorzieningenstructuur: een netwerk van steden en dorpen die elkaar aanvullen in plaats van één dominante kern met alle voorzieningen. Voor Gelderland betekent dit dat niet alleen de grootste steden, maar ook middelgrote en kleine kernen essentieel zijn voor het behoud van een bereikbaar en evenwichtig voorzieningennetwerk.

Door veranderende vervoersmogelijkheden zijn er verschuivingen zichtbaar in de voorzieningenstructuur, waarbij de focus meer komt te liggen op polycentrische en grofmazige structuren.

2.4 De theorie in de praktijk

In de praktijk zien we dat er vaak 5 soorten kernen te onderscheiden zijn op basis van het voorzieningenaabod. Deze kernen zijn Regionale centrumsteden, Sub-regionale centra, Ondersteunende kernen, Basiskernen en Woonkernen zonder voorzieningen. In de subparagrafen hierna worden deze kernen toegelicht.

2.4.1 Regionale centrumsteden

De grootste steden van Gelderland met de meeste voorzieningen, namelijk Arnhem, Nijmegen en

Apeldoorn. Deze steden beschikken over het meest complete en specialistische voorzieningenaanbod. Naast dagelijkse voorzieningen zijn hier ook regionale functies geconcentreerd, zoals voortgezet en hoger onderwijs, ziekenhuiszorg, culturele voorzieningen en recreatieve detailhandel en horeca. Deze steden bedienen een groot verzorgingsgebied die meerdere gemeenten omvat.

2.4.2 Sub-regionale centra

Middelgrote steden en grotere dorpen vervullen een belangrijke functie voor hun eigen gemeente, maar ook omliggende kernen in de regio. In Gelderland zijn dit onder andere Ede, Doetinchem, Zutphen, Winterswijk, Tiel, Barneveld, Wageningen, Putten, Zevenaar, Nunspeet, Harderwijk en Ermelo. Zij beschikken over een breed aanbod aan basis- en aanvullende voorzieningen, zoals middelbare scholen, sportvoorzieningen, gezondheidszorg en een divers winkel- en horeca aanbod. Voor specialistische voorzieningen zijn inwoners veelal aangewezen op de regionale centrumsteden.

2.4.3 Ondersteunende kernen

Deze kernen beschikken over een beperkt maar herkenbaar voorzieningenaanbod en vervullen een ondersteunende rol voor omliggende kleinere dorpen. Denk aan kernen zoals Lochem, Culemborg, Aalten, Varsseveld, Beuningen, Goesbeek, Twello en Ulft. Veelal zijn hier basisvoorzieningen aanwezig, zoals supermarkten, basisscholen, sportvoorzieningen en maatschappelijke functies. Zij vormen een belangrijke schakel in de lokale voorzieningenstructuur.

2.4.4 Basiskernen

Basiskernen beschikken over een beperkt aantal voorzieningen die primair gericht zijn op de eigen inwoners. Dit zijn meestal de kernen tot maximaal 6.000 inwoners, de focus van dit onderzoek. Het gaat veelal om één of enkele basisvoorzieningen, zoals een dorpshuis, basisschool, sportvoorziening of ontmoetingsplek. Voor een groot deel van het dagelijkse en vrijwel alle specialistische aanbod zijn inwoners aangewezen op grotere kernen in de omgeving.

2.4.5 Woonkernen zonder voorzieningen

In deze kernen zijn geen of nauwelijks gebouwde voorzieningen aanwezig. Woonkernen zonder voorzieningen kunnen flink verschillen van inwoneraantal. Mensen zijn voor hun dagelijkse en maatschappelijke behoeften afhankelijk van voorzieningen in nabijgelegen dorpen of steden. De leefbaarheid wordt hier in belangrijke mate bepaald door bereikbaarheid, sociale netwerken en de nabijheid van voorzieningen in andere kernen.

2.5 Wat kenmerkt de huidige voorzieningenstructuur van Gelderland?

Voor dit onderzoek is uitsluitend gekeken naar de voorzieningenstructuur in de kleine kernen en dorpen tot 6.000 inwoners. In totaal kent Gelderland 278 kernen met minder dan 6.000 inwoners. Dit betreft een mix van dorpen, gehuchten en wijken in de nabijheid van grotere kernen. Gelderland kent maar 17 kernen zonder voorzieningen (inclusief bushalte). Dat betekent dat er in Gelderland circa 260 basiskernen zijn en 17 woonkernen zonder voorzieningen.

Voorzieningen in Gelderland verschillen in het aantal inwoners dat nodig is om ze toekomstbestendig te houden en kennen daardoor een eigen schaalniveau. Basisvoorzieningen zoals primair onderwijs, bushaltes, kindopvang, horeca en buurthuizen komen al voor in kleinere kernen, al is het aanbod daar vaak beperkt.

Vanaf circa 1.000 inwoners neemt de variatie toe, met onder andere huisartsen. Supermarkten en geldautomaten zijn met name aanwezig in kernen vanaf ongeveer 1.500 tot 2.000 inwoners. Bibliotheken en apotheken hebben het grootste draagvlak nodig en komen doorgaans pas voor in kernen vanaf circa 3.500 inwoners.

2.5.1 De voorzieningenstructuur per regio

De Achterhoek kenmerkt zich door een groot aantal kleinere kernen (Basiskernen), twee sub-regionale kernen (Winterswijk en Doetinchem) en enkele ondersteunende kernen.

De afstand tot regionale centrumsteden is groot. Door het grote aantal kleinere kernen is de afstand tot voorzieningen met een groter schaalniveau doorgaans groot, maar beschikken sommige basiskernen ook over voorzieningen die doorgaans niet aanwezig zijn in deze kernen. Denk bijvoorbeeld aan de bibliotheken in Gendringen of Gorssel. In de regio de Achterhoek is daardoor sprake van een fijnmazige polycentrische kernenstructuur.

In 2024 hebben RaboResearch en de Universiteit Utrecht onderzoek gedaan naar de brede welvaart in Nederlandse COROP-regio's. Brede welvaart wordt daarbij gedefinieerd als de mate waarin mensen het leven kunnen leiden dat zij waardevol vinden. Het begrip gaat verder dan alleen economische of financiële welvaart en omvat ook aspecten als gezondheid, sociale contacten, leefomgeving en de toegang tot voorzieningen. Uit het onderzoek blijkt dat de COROP-regio Achterhoek behoort tot de drie regio's met de hoogste brede welvaart van Nederland. Ook de COROP-regio Veluwe, waaronder de Foodvalley, Noord-Veluwe en de Stedendriehoek vallen, scoort bovengemiddeld hoog op de index voor brede welvaart.

Food Valley heeft met 4 sub-regionale centra (Ede, Wageningen, Barneveld en Nijkerk) een grofmazige hiërarchische structuur. Doordat voor grote delen een sub-regionaal centrum in de buurt is, zijn er relatief weinig ondersteunende kernen. Dit type kernen zijn namelijk niet/minder noodzakelijk voor de bereikbaarheid van de voorzieningen.

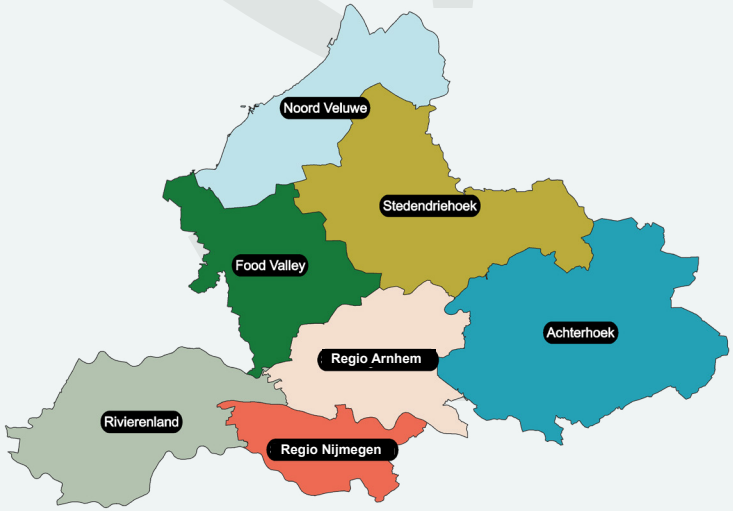
Noord-Veluwe kent een netwerk aan ondersteunende kernen (Putten, Ermelo, Nunspeet, Wezep en Heerde) met één subregionaal centrum, namelijk harderwijk. Voorzieningen zijn daarmee geconcentreerd in meerdere ondersteunende kernen en minder in één centrale stad. Hierdoor is, zeker aan de noordzijde van de regio, duidelijk sprake van een fijnmazige polycentrische structuur.

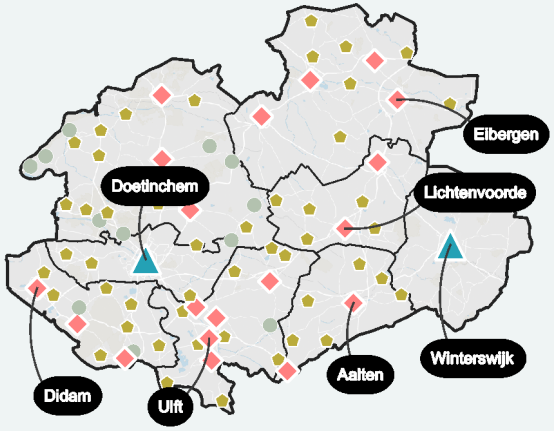
Regio Arnhem heeft een duidelijk hiërarchische structuur met Arnhem als dominante regionale centrumstad. Rondom Arnhem ligt een netwerk aan ondersteunende kernen. Voorzieningen zijn sterk geconcentreerd in Arnhem en de ondersteunende kernen zorgen ervoor dat voorzieningen op een lager schaalniveau op korte afstand bereikbaar zijn.

Rivierenland heeft een verspreide, netwerkachtige structuur met drie sub-regionale centra (Tiel, Culemborg en Geldermalsen). Ten noorden van de Waal is geen uitgesproken dominante centrumstad binnen de regio en dus sprake van drie sub-regionale centra die elkaar aanvullen. Ten zuiden van de Waal ligt Den Bosch op korte afstand. Hierdoor is er ten zuiden van de Waal een duidelijk hiërarchische structuur zichtbaar, waar Den Bosch het grootste aanbod heeft en wordt ondersteund door ondersteunende kernen zoals Zaltbommel en Druten.

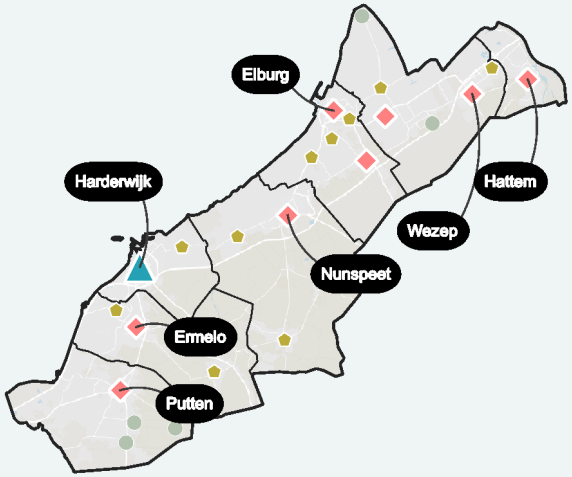
Regio Nijmegen wordt gekenmerkt door Nijmegen als sterke regionale centrumstad, met daarnaast Wijchen als sub-regionaal centrum. Ook zijn er enkele ondersteunende kernen. De meeste voorzieningen zijn geconcentreerd in Nijmegen. De omliggende kernen bieden basis- en aanvullende voorzieningen, maar hebben een duidelijke afhankelijkheid van de stad voor specialistische functies.

De Stedendriehoek heeft polycentrische structuur met Apeldoorn, Zutphen en Deventer (Overijssel) als (sub)regionale-centra en een netwerk ondersteunende kernen (Epe, Lochem en Twello). Voorzieningen zijn verdeeld over meerdere kernen, met Apeldoorn als belangrijkste concentratiepunt. Zutphen en andere middelgrote kernen vervullen een belangrijke opvangfunctie voor omliggende dorpen, waardoor het aanbod relatief goed gespreid blijft.

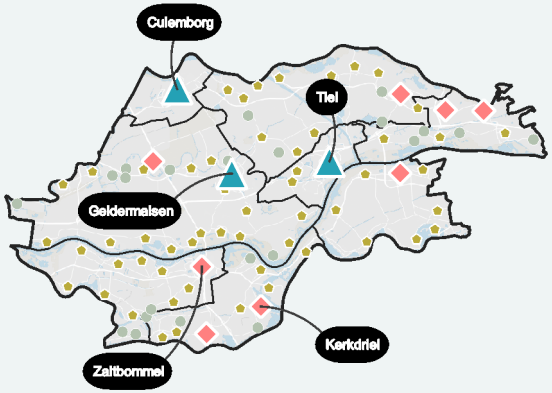

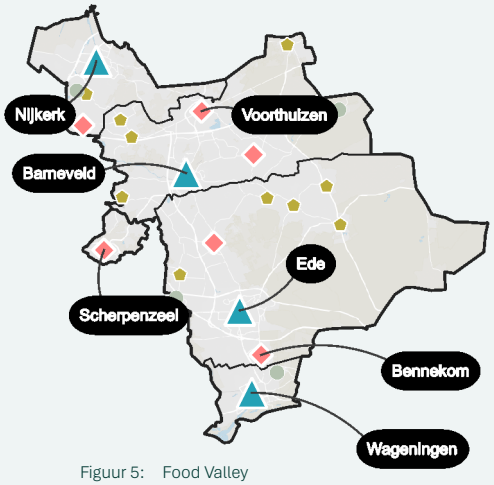
Figuur 4: Achterhoek

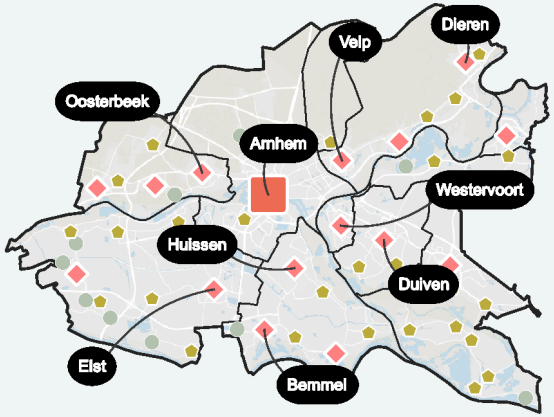
Figuur 6: Noord-Veluwe

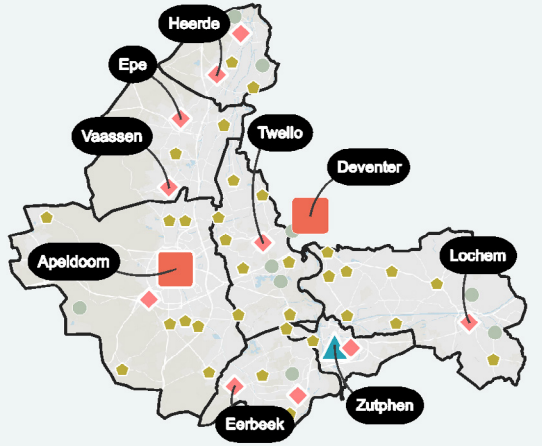
Figuur 8: Rivierenland

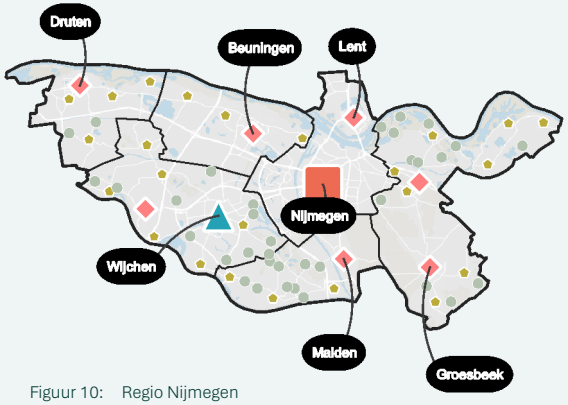
Figuur 5: Food Valley

Figuur 7: Regio Arnhem

Figuur 9: Stedendriehoek

Figuur 10: Regio Nijmegen

Legenda

- Woonkernen zonder voorzieningen
- Basiskernen
- Ondersteunende kernen
- Sub-regionale centra
- Regionale centrumsteden

Waardoor verdwijnen voorzieningen?

Voorzieningen verdwijnen door een combinatie van demografische, economische en maatschappelijke ontwikkelingen die het draagvlak en de organisatie ervan onder druk zetten. Vaak verdwijnen voorzieningen wanneer de 4 B's niet langer in balans zijn. De onderliggende oorzaken per voorziening worden nader toegelicht in hoofdstuk 4 Trends en ontwikkelingen.

Een belangrijke oorzaak voor het verdwijnen van voorzieningen is schaalvergroting en veranderend consumentengedrag. Inwoners doen vaker hun boodschappen in grotere winkelcentra of online, en grensligging kan ertoe leiden dat bestedingen naar het buitenland wegvloeien. Hierdoor wordt het voor lokale voorzieningen, zoals supermarkten, steeds lastiger om rendabel te blijven, zeker omdat het minimale inwoneraantal dat nodig is om een voorziening draaiende te houden is toegenomen.

Daarnaast spelen demografische ontwikkelingen een grote rol. Vergrijzing zorgt enerzijds voor een toenemende zorgvraag, terwijl anderzijds professionals, zoals huisartsen, moeilijk te vervangen zijn. Jongere generaties voelen zich minder aangetrokken tot het overnemen van praktijken in landelijke gebieden of vinden het risicovol om nieuwe voorzieningen op te zetten. Tegelijkertijd verandert het gebruik van voorzieningen: jongere inwoners maken bijvoorbeeld minder gebruik van dorpshuizen of georganiseerde activiteiten.

Ook de organisatiekracht staat onder druk. Veel voorzieningen, zoals sportverenigingen en speeltuinen, draaien op vrijwilligers, maar besturen vergrijzen en het wordt steeds moeilijker om nieuwe vrijwilligers te vinden of te behouden. Bovendien worden taken complexer en zwaarder, wat vrijwilligerswerk minder aantrekkelijk maakt.

Financiële en praktische uitdagingen vormen een extra knelpunt. Stijgende kosten voor energie, onderhoud en personeel zetten verenigingen en voorzieningen onder druk. In sommige sectoren spelen daarnaast personeelstekorten, een gebrek aan geschikte accommodaties of een afnemend aantal gebruikers (zoals kinderen) een rol.
Samenvattend verdwijnen voorzieningen doordat het draagvlak afneemt, kosten stijgen, organisatie en personeel onder druk staan en het gedrag en de behoeften van inwoners veranderen. Deze factoren versterken elkaar, waardoor het voor voorzieningen steeds moeilijker wordt om te blijven bestaan.

Bron afbeelding: Provincie Gelderland: *Buurtwinkel drogisterij in Etten*

3 Versterken voorzieningen in de praktijk

Bron afbeelding: Provincie Gelderland: *School met Leerlingen Etten*

Van supermarkt naar multifunctioneel dorpshart

Centerrr Almen

Almen ca. 1.200 inwoners

Toen de laatste supermarkt uit Almen verdween (gemeente Lochem), dreigde het dorp een belangrijke basisvoorziening én ontmoetingsplek kwijt te raken. Vanuit de dorpsgemeenschap ontstond een aantal jaar later Centerrr Almen: een multifunctionele voorziening waar dagelijkse boodschappen, dagbesteding en ontmoeting samenkomen (retail, re-integratie en relatie).

Door de krachten van inwoners, vrijwilligers, gemeente en maatschappelijke partners te bundelen, ontstond een buurtsuper die veel meer is dan een winkel. Naast de verkoop van dagelijkse boodschappen biedt Centerrr Almen een veilige werk- en leeromgeving voor meewerkers met een afstand tot de arbeidsmarkt en vormt het een centrale ontmoetingsplek voor het dorp.

Lessen voor andere kernen

- Combineer meerdere maatschappelijke functies onder één dak.
- Investeer in lokaal draagvlak en eigenaarschap.
- Maak gebruik van de kracht van vrijwilligers en maatschappelijke partners.
- Zorg voor professionele ondersteuning bij bestuur en subsidieaanvragen.
- Werk samen met ervaren partijen die kennis hebben van exploitatie en inrichting van buurtsupers.

De 4 B's in de praktijk

Betrokkenheid	Beschikbaarheid	Bebouwing	Bereikbaarheid
Vrijwilligers en inwoners vormen de drijvende kracht.	Voorziening is afgestemd op behoefte en blijft beschikbaar.	Meerdere functies, bebouwing efficiënt benut.	Boodschappen en dagbesteding op korte afstand in het dorp.

Organisatie

- Dorp/stichting - eigenaar, uitvoerder en drager
- Overheid - faciliterend (financiën, regelgeving, ondersteuning)

Waarom werkt het?

Toekomstbestendigheid
Multifunctionele bebouwing

Sociale cohesie
Participatie en inzet voor de community

Noaberschap in de praktijk
Netwerken en samen activiteiten ondernemen

Veilige en gestructureerde werkomgeving
Voor meewerkers

Ontwikkelkansen voor meewerkers

Geclusterd aanbod voor een sterk dorp

Loil ca. 1.500 inwoners

‘t Hart van Loil

Het project ‘t Hart van Loil bestaat uit de herbestemming van de voormalige kerk tot eventkerk én de ontwikkeling van een nieuw multifunctioneel pand dat met de voormalige kerk wordt verbonden. Hier komen sport, cultuur, onderwijs, ontmoeting en verenigingsleven samen. Er is ingezet op één centrale plek waar functies samenkomen en elkaar versterken. Ook bij de realisatie speelt de kracht van de gemeenschap een belangrijke rol: vrijwilligers uit het dorp helpen mee met de bouw. Daarmee ontstaat een levendig centrum waar inwoners elkaar dagelijks kunnen ontmoeten en activiteiten samenkomen.

Lessen voor andere kernen

- Het is een intensief proces om verenigingen samen te brengen. Organisatie moet bereid zijn individuele belangen ondergeschikt te maken aan het gezamenlijke belang.
- Zet in op clustering van voorzieningen.
- Laat initiatief bij het dorp, met ondersteuning van de overheid.
- Investeer in gezamenlijke visie tussen verenigingen.
- Maak gebruik van externe (financiële) expertise in de beginfase.

De 4 B’s in de praktijk

Betrokkenheid	Beschikbaarheid	Bebouwing	Bereikbaarheid
Samenwerking verenigingen zorgde voor hoge betrokkenheid.	Sport, cultuur, onderwijs en ontmoeting blijven lokaal beschikbaar.	Transformatie kerk naar multifunctioneel vastgoed.	Behoud korte afstanden en bundeling bestaande voorzieningen

Organisatie

- Dorp/verenigingen - kartrekker en eigenaar
- Externe partijen - ondersteuning planvorming en haalbaarheid
- Gemeente - kaderstellend + faciliterend
- Provincie - ondersteunend/kennispartner

Waarom werkt het?

Sterke sociale veerkracht

Verenigingen en inwoners werken samen aan toekomst voor het dorp

Lokaal eigenaarschap

Inwoners en verenigingen zijn initiatiefnemer, eigenaar en drager

Ondersteuning overheid

Zonder overname regie

Focus gezamenlijke oplossing

In plaats van individuele belangen

Eén centrale ontmoetingsplek

Meerwaarde voor het dorp

Bron afbeelding: Provincie Gelderland: *Volleybal training in de oude sportzaal in Loil*

Nieuwe woningen, nieuw perspectief door CPO

Woningbouw via CPO in Beltrum

Door gebrek aan woningaanbod trokken veel jongeren weg uit Beltrum. Dit had negatieve gevolgen voor voorzieningen. Door middel van CPO (Collectief Particulier Opdrachtgeverschap) ontwikkelen inwoners gezamenlijk hun eigen woningen. Sinds 2012 zijn circa 45 woningen gerealiseerd, grotendeels voor lokale jongeren en ouderen. Door jongeren in Beltrum te behouden, versterkten de CPO-projecten niet alleen het woningaanbod, maar ook de sociale veerkracht van het dorp. Verenigingen, de basisschool en het gemeenschapsleven profiteren hiervan.

Lessen voor andere kernen

- Begin met een behoefte inventarisatie in het dorp.
- Zorg voor een sterke lokale organisatie. Een dorpsverbinder kan van enorme waarde zijn voor een dorp.
- Het betref lange en complexe procedures. Dit kan deelnemers afschrikken (kosten kunnen hoger uitvallen).
- Houd rekening met stijgende bouwkosten en behoud ruimte om deze gedurende het project op te kunnen vangen.
- Houd er rekening mee dat procedures langer en complexer kunnen zijn.
- Wees proactief richting gemeente.
- De provincie heeft een ondersteuningsregeling.

De 4 B's in de praktijk

Betrokkenheid	Beschikbaarheid	Bebouwing	Bereikbaarheid
Jongeren waren sterk betrokken bij bouw woning. dorpsorganisatie speelde belangrijke rol.	Meer jongeren en gezinnen zorgen voor voldoende draagvlak voor school, verenigingen en voorzieningen.	Transformatielocaties en toevoeging van nieuwe woningen.	Infrastructuur belangrijk.

Organisatie

- Dorpsorganisatie inventariseert behoefte en organiseert groepen. Dorp is initiatiefnemer
- Gemeente ondersteunt via gebeidscontactpersoon, planologische procedures, procesbegeleiders (heeft soms een grondpositie)
- Provincie - incidentele ondersteuning

Waarom werkt het?

Lokale behoefte
De type woningen sluit aan op lokale behoefte

Lage kosten
Door gezamenlijk optrekken

Dorpsorganisatie
Coördineerd en regiseert initiatieven

Continuïteit
Door opvolgende projecten waardoor ontwikkeling niet s stil valt

Dorpsverbinder
Versterkt vrijwilligerswerk en sociale verbinding.

Jongeren behouden voor het dorp

Bron afbeelding: Provincie Gelderland: *CPO overleg in Beltrum*

Zorg vanuit de gemeenschap

Zorgcorporatie Mariënvelde

Veranderingen in de zorg (decentralisatie, WMO) en het wegvallen van voorzieningen vormden de aanleiding voor een lokaal initiatief. De Zorgcorperatie Mariënvelde is een burgerinitiatief dat inwoners ondersteunt om zo lang mogelijk prettig en zelfstandig thuis te wonen. Vanuit een centrale ontmoetingsplek worden talenten van inwoners verbonden aan hulpvragen en werken zorg-, welzijns- en gemeenschapsvoorzieningen nauw samen. Daarmee versterkt de coöperatie niet alleen de zorg, maar ook de sociale samenhang en samenredzaamheid in het dorp.

Mariënvelde ca. 900 inwoners

Lessen voor andere kernen

- Bouw een lokaal netwerk rondom zorg en welzijn.
- Zorg voor een fysieke ontmoetingsplek.
- Denk vanuit wat inwoners nog kunnen (in plaats van zorgproblemen).
- Zorg voor enkele kartrekkers die verbinden, stimuleren en anderen ruimte geven.
- Werk domeinoverstijgend (zorg + sociaal + gemeente).
- Beperk de afhankelijkheid van tijdelijke financiering en creëer financiële zekerheid voor de langere termijn.
- Het model vraagt om cultuurverandering bij organisaties.

De 4 B's in de praktijk

Betrokkenheid	Beschikbaarheid	Bebouwing	Bereikbaarheid
Burgerinitiatief, focus op talenten van inwoners.	Initiatief vangt wegvallen van woonzorgplekken en zorgvoorzieningen op.	Verschillende functies in gebouw.	Centrale ligging.

Organisatie

- Zorgcoördinatoren vormen de spil en verbinden inwoners, zorgprofessionals en organisaties. Er is samenwerking met huisarts, wijkverpleging en gemeente
- Gemeente - faciliterend en financieel ondersteunend
- Zorgsysteem - partner, maar nog deels in ontwikkeling

Waarom werkt het?

Integrale aanpak
Zorg, welzijn en ontmoeten

Samenredzaamheid
Inwoners ondersteunen en versterken elkaar

Nauwe samenwerking
Met zorgpartijen en gemeenten

Focus op talenten
In plaats van zorgvraag

Vroeg signaleren door nabijheid
Inwoners en professionals kennen elkaar en zien snel wanneer hulp nodig is

Bron afbeelding: Zorgcorporatie Mariënvelde/ fotograaf Anja Onstenk

Energie-opwek met maatschappelijke meerwaarde

Netterden ca. 500 inwoners

Energie-opwek Netterden

Energie-opwek Netterden is een lokaal initiatief van zes agrarische families uit het buitengebied van Netterden, die gezamenlijk Windpark Den Tol hebben ontwikkeld. Na een langdurig ontwikkeltraject werd het windpark in 2022 in gebruik genomen. Kenmerkend voor het initiatief is dat een deel van de opbrengsten uit de duurzame energieopwekking wordt ingezet voor maatschappelijke doeleinden in het dorp. Via Stichting 't Gemeynt worden via een dorpsfonds middelen beschikbaar gesteld voor initiatieven die bijdragen aan de leefbaarheid en sociale samenhang van Netterden. Een van de activiteiten waaraan wordt bijgedragen zijn muziekless-en voor kinderen uit het dorp

Lessen voor andere kernen

- Zorg voor een duidelijke en eerlijke verdeling van baten bij gevoelige projecten.
- Richt een onafhankelijke lokale organisatie op voor beheer van mid-delen.
- Begin met een concreet en goed onderbouwd plan.
- Houd rekening met sociale impact: participatie en draagvlak zijn cru-ciaal.
- Leg afspraken tussen initiatiefnemers goed vast (bijv. notarieel). Borg dat de collectieve meerwaarde centraal staat.

De 4 B's in de praktijk

Betrokkenheid	Beschikbaarheid	Bebouwing	Bereikbaarheid
Betrokkenheid aanvankelijk laag. Later hersteld via stichting. Financiële middelen stimuleren betrokkenheid.	Opbrengsten uit ener-gie-opwek ondersteu-nen lokale initiatieven en leefbaarheidspro-jecten.	N.b.	Elektriciteits-net is cruciaal. Aansluiting op het energienet is een belangrijke randvoorwaarde.

Organisatie

- Lokale initiatiefnemers (boeren als initiatiefnemers) - Stichting 't Ge-meynt als beheerder van leefbaarheidsmiddelen
- Gemeente en provincie - Ondersteuning bij ontwikkeling en realisatie. Faciliterend (advies, procedures, ondersteuning)

Waarom werkt het?

Structurele financiële stroom

Jaarlijkse bijdrage uit wind- en zonne-energie

Duidelijke afspraken

En een gedeeld doel houden samenwerking stabiel

Herstel van sociale structuur

Via nieuwe organisaties (stichting)

Combinatie lokaal eigenaar-schap en overheidssteun

Een centrale plek voor ontmoeten, leren en sporten

MFC Dodewaard

MFC Dodewaard wordt een multifunctioneel centrum waarin maatschappelijke en commerciële functies worden samengebracht. Het combineert een bestaande sporthal met nieuwbouw voor onder andere een dorpshuis, fysiotherapie, zorgvoorzieningen, dagbesteding, drie scholen, kindopvang en de bibliotheek. Het doel is voorzieningen te behouden, samenwerking te versterken en een centrale ontmoetingsplek voor het dorp te creëren.

Dodewaard ca. 4.690 inwoners

Lessen voor andere kernen

- Start vroegtijdig met participatie maar wees duidelijk over de rol. Inspraak zonder duidelijke kaders kan leiden tot vertraging.
- Vrijwilligers zijn een kracht, maar kunnen niet alle taken dragen. Sommige taken vragen om extra ondersteuning.
- Organiseer ondersteuning voor besturen. Er is behoefte aan extra kennis binnen kleine stichtingen.
- Investeer niet alleen in het gebouw maar ook in afspraken tussen gebruikers.

De 4 B's in de praktijk

Betrokkenheid

Vrijwilligers spelen een grote rol, dit is een succesfactor.

Beschikbaarheid

Behoud van voorzieningen en bestaande netwerken.

Bebouwing

Bestaande sporthal en nieuwbouw; clustering zorgt voor efficiëntie.

Bereikbaarheid

Centrale locatie in het dorp.

Organisatie

- Stichting (vrijwilligers) - Beheer en exploitatie
- Gemeente - Eigenaar van het gebouw
- Provincie - Financiering via de Dorpendeal

Waarom werkt het?

Bundeling functies
Zorgt voor meet ontmoeten, samenwerking en sterker voorzieningenniveau

Bibliotheek centrale trekker
Verbindingen tussen gebruikers van gebouw

Korte lijnen gebruik en bestuur
Vrijwiligers kennen de lokale situatie goed

Actieve samenwerking tussen partijen

Bestaande netwerken behouden
Verenigingen en bestaande gebruikers plek in MFC

Herbestemming van kerk naar multifunctionele ruimte

Martinuskerk Etten

Etten ca. 1.800 inwoners

Het initiatief betreft de aankoop en transformatie van een kerkgebouw met rijksmonumentenstatus tot een multifunctioneel centrum. Door het gebouw een bredere maatschappelijke functie te geven, blijft een beeldbepalend en historisch waardevol pand behouden voor het dorp. Het multifunctionele centrum biedt ruimte aan uiteenlopende functies, waaronder een dorpshuis, verenigingsactiviteiten, kerkelijke bijeenkomsten, een mortuarium en evenementen. Dankzij de commerciële activiteiten worden er ook eigen inkomsten gegenereerd en daardoor is er geen exploitatiesubsidie nodig. Dit draagt bij aan een financieel duurzame exploitatie van de kerk.

Lessen voor andere kernen

- Maak gebruik van bestaand vastgoed (zeker bij leegkomende kerken).
- Werk met een heldere organisatievorm (stichting + exploitatiepartij).
- Verdeel taken via werkgroepen (vermindert druk op vrijwilligers).
- Houd rekening met financierings knelpunten bij subsidies (voorfinanciering nodig).
- Blijf investeren in vrijwilligers (waardering, betrokkenheid).
- Verdeel verantwoordelijkheden over werkgroepen met verschillende expertise.

De 4 B's in de praktijk

Betrokkenheid	Beschikbaarheid	Bebouwing	Bereikbaarheid
Zeer sterk, vrijwilligers betrokken bij realisatie en beheer. Bewuste inzet op sociale media.	Behoud van voorzieningen en gebruik voor verschillende doelgroepen.	Transformatie van monumentaal gebouw.	Centrale locatie in het dorp.

Organisatie

- Lokale initiatiefnemers: Stichting als eigenaar van gebouw. Vrijwilligers en werkgroepen
- Gemeente en provincie - Geen tot beperkte ondersteuning, dit zorgde voor extra druk op vrijwilligers

Waarom werkt het?

Multifunctioneel gebruik
Hoog gebruik, draaglvak en dynamiek

Professionele organisatie
Stichting en beheer via BV

Sterk vrijwilligersnetwerk

Sterke sociale waarde
Ontmoetingsplek teruggebracht in het dorp

Bron afbeelding: Provincie Gelderland: *Vrouwen die kaarten aan het maken zijn, Martinuskerk Etten*

Bouwen aan een sociaal en duurzaam dorpshart

Varsselder ca. 1.100 inwoners

Sociale cohesie Varsselder

Door de nabijheid van Ulft, waar inwoners gebruik kunnen maken van een uitgebreid voorzieningenniveau, ligt de nadruk in Varsselder vooral op het versterken van de sociale cohesie en leefbaarheid. Daarnaast wordt ingezet op verduurzaming en innovatie. Er zijn ongeveer 25 verenigingen in Varsselder. De kracht van het dorp zit in een sterk verenigingsleven, veel vrijwilligers en een overkoepelende dorpsbelangenvereniging. Tien jaar geleden is er voor gekozen om de voetbalkantine om te bouwen naar 't Dorpshuus. Ondertussen is ook de naastgelegen kerk overgenomen en wordt deze gebruik voor vele activiteiten. De kerk en 't Dorpshuus zijn met elkaar verbonden via een overkapping waar zonnepanelen op liggen. Ook worden de mogelijkheden onderzocht voor andere innovatieve projecten, waaronder een buurt batterij die energie moet gaan leveren voor de lichtmasten van het voetbalveld, 't Dorpshuus en het kerkgebouw en de nabijgelegen school. Varsselder laat zien dat waar verenigingen de krachten bundelen, het motto 'samen sterk' ook vertaald kan worden naar 'samen sociaal' en 'samen innovatief'.

Lessen voor andere kernen

- Zorg dat er voldoende ruimte is voor de nieuwe generaties om ook in een dorp te blijven wonen.
- Ga voor duurzame initiatieven naar het Ideëennest (Achterhoek).
- Benut en behoud waar mogelijk de emotionele en cultuurhistorische waarde van een kerkgebouw door in te zetten op herbestemming in plaats van sloop.

De 4 B's in de praktijk

Betrokkenheid	Beschikbaarheid	Bebouwing	Bereikbaarheid
Bijna iedereen is lid van een vereniging. Overkoepelende dorpsvereniging helpt organiseren.	Buurtbatterij is gericht op toekomstbestendig maken van het dorp en voorzieningen.	N.b.	Voorzieningen worden deels gebruikt in het nabijgelegen Ulft, terwijl het dorp zelf inzet op sterke sociale structuren.

Waarom werkt het?

Zeer actief verenigingsleven
Daardoor ook veel vrijwilligers

Betrokken belangenvereniging
Er wordt actief gekeken naar vernieuwingen/verbeteringen voor het dorp

Noaberschap
Vrijwillige inzet en sociale betrokkenheid vormen de basis van het dorp

Sterke koepelorganisatie
Die verenigingen, inwoners en overheid verbindt

Bron afbeelding: Provincie Gelderland: *Verbinding kerk en Dorpshuus Varsselder*

4 Trends en ontwikkelingen

In dit hoofdstuk worden de trends en ontwikkelingen per voorzieningensector beschreven. De analyse is gebaseerd op zowel kwantitatieve als kwalitatieve informatie. Voor de kwantitatieve analyse is gebruikgemaakt van provinciale data (gebaseerd op CBS- en Locatus-data), waarin gegevens uit 2025 zijn opgenomen over onder meer basisscholen, bushaltes, stations, kindopvanglocaties en dorpshuizen. Voor een deel van de voorzieningen zijn daarnaast ook historische gegevens uit 2017 beschikbaar, waaronder bibliotheken, huisartsen, apotheken, drogisterijen, supermarkten, horecavoorzieningen en geldautomaten (ATM's). Deze cijfers zijn aangevuld en geduid met eigen referentiegegevens en inzichten uit interviews.

Om een beter beeld te krijgen van de voorzieningenstructuur in de kleine kernen van Gelderland zijn daarnaast interviews gehouden met (ervarings)deskundigen uit verschillende voorzieningensectoren. De resultaten van deze gesprekken vormen een belangrijke aanvulling op de kwantitatieve analyse en landelijke trends en bieden inzicht in ontwikkelingen die niet direct uit de cijfers zijn af te leiden. De informatie die onder het kopje 'Wat zien we in Gelderland?' wordt gepresenteerd, is dan ook grotendeels gebaseerd op de bevindingen uit deze interviews.

Bron afbeelding: Provincie Gelderland: *Spelende kinderen Loil*

Huisartszorg en apotheken

Eerstelijnszorg

Trends en ontwikkelingen

Vraag naar zorg neemt toe door vergrijzing. Nabijheid van zorg wordt ook steeds belangrijker.

Er is een tekort aan zorgprofessionals. Naar verwachting gaat een deel van de zorgprofessionals ook met pensioen binnen 5 jaar.

Zorg wordt steeds vaker georganiseerd in een keten waarbij zorgprofessionals samenwerken. Ook steeds vaker samenwerking bij waarnemers.

Een deel van de eerstelijnszorg zoekt alternatieve verdienmodellen binnen de praktijk.

Sommige zorgprofessionals heeft moeite om passende huisvesting te vinden door gestegen vastgoed- en energieprijzen.

Zorg naar mensen brengen is in opkomst. Denk aan spreekuren online, in het dorpshuis of aan huis.

Wat zien we in Gelderland?

Ontwikkeling

Praktijkopvolging

Is lastig te vinden. Team wordt steeds belangrijker.

Veel Duitse patiënten

Melden zich aan bij Nederlandse parktijken. Deze praktijken zitten vaak al aan de max.

Jonge huisartsen willen oriënteren

Voordat zij een nieuwe praktijk starten/ praktijk overnemen.

103

Huisartspraktijken in kleine kernen in Gelderland in (2025). Dit komt neer op 31% van de kernen. Dit is stabiel gebleven sinds 2017.

30

Apotheken in kleine kernen in Gelderland (2025). Dit komt neer op 11% van de kernen. Dit is afgenomen met 6% sinds 2017.

Inspiratieprojecten

Cohesie huisartsenzorg provincie Limburg
Praktijkmanagement wordt op regionaal niveau georganiseerd. Cohesie neemt drempel voor praktijk starten weg.

Welzijn op recept
Zorg alternatief voor mensen met psychosociale klachten.

Zorg in buurthuizen
In sommige dorpshuizen zit regelmatig een arts een aantal uur per week.

Aanbevelingen

Aantrekkelijk vestingsklimaat huisartsen
Doktersassistenten, praktijkondersteuners, etc.

Huisartsen in gebiedsontwikkeling
Heb tijdig aandacht voor voorzieningen bij nieuwe wijken.

Verken digitaliseringsmogelijkheden

Faciliteer huisvesting
Door mee te denken in lagere huisvestingskosten.

Versterk woonzorgcirkels
Bij wegvallen zorg, kan men terugvallen op deze cirkels.

Dorpshuizen

Ontmoeten

Trends en ontwikkelingen

Het aandeel ouderen in de samenleving neemt toe, terwijl er minder kinderen worden geboren.

Dorpshuizen worden steeds vaker ingezet in het kader van preventie van gezondheidsproblemen.

Eenzaamheid onder ouderen en jongeren neemt toe. Men heeft behoefte aan laagdrempelige activiteiten en intergenerationeel contact.

Dorpshuizen krijgen steeds vaker een integrale ontmoetingsfunctie. - knooppunt waar bewonersinitiatieven, vrijwilligers en professionals samenkomen.

Dorpshuizen worden ingezet voor taallessen en digitale hulp.

Wat zien we in Gelderland?

Ontwikkeling

Vrijwilligers onder druk

Moeilijker om vrijwilligers te vinden en te behouden in het kader van vergrijzing.

Jongeren minder betrokken

Zowel bij beheer als bij activiteiten.

Meer taken en functies

Steeds vaker taken op gebied van zorg en welzijn.

173

Dorps- en buurthuizen in kleine kernen in Gelderland in (2025).

144

Kleine kernen zonder dorps- of buurthuis.

Inspiratieprojecten

Braamt Kookt
Lokaal buurtinitiatief om samen te koken en samen te eten.

‘t Hart van Loil
Hertransformatie kerk en oprichting MFA door dorpsraden en verenigingen in Loil.

Dorpshuis Dodewaard
Dorpshuis waar ook basisscholen worden ondergebracht.

Aanbevelingen

Deel kennis en ervaringen onderling
Organiseer sessies voor dorpshuizen in de regio.

Zet dorpendeal voort

Investeer in woningbouw

Zorg voor laagdrempeligheid
Duidelijk overzicht/ aanspreekpunt is wenselijk.

Betrek inwoners en vrijwilligers
Ga in gesprek, kies gericht en werk samen.

Sport en spel

Ontmoeten

Trends en ontwikkelingen

Kinderen en hun fantasie worden geprikkeld door een natuurlijke omgeving. Unieke toestellen waarin speelvormen verborgen zitten, stimuleren buitenspelen en de ontwikkeling van kinderen.

In kleine kernen blijven sportverenigingen over het algemeen goed vertegenwoordigd, maar ze staan onder druk door demografische veranderingen.

Er moet voldoende aandacht zijn voor toegankelijkheid van speelplekken.

Men is zich steeds meer bewust van het belang van een gezonde en actieve levensstijl.

Buiten fitness is toegankelijk en uitdagend voor mensen van verschillende leeftijden, niveaus en achtergronden.

Wat zien we in Gelderland?

Ontwikkeling

Speeltuin- en sportverenigingen staan onder druk

Vergrijzing van besturen en tekort vrijwilligers is toenemend knelpunt. Daardoor vaker betaalde functies.

Vaker sociale ontmoetingsfunctie

Voor de lokale gemeenschap.

Samenwerken verenigingen

Fusies of gezamenlijke activiteiten.

Meer ongeorganiseerd sporten

In de buitenruimte. Minder gebruik van verenigingen.

Inspiratieprojecten

Rugbyclub Tiel
In Tiel heeft de rugbyclub een bus ingezet die langs de kleine dorpen rijdt om mensen op te halen voor sporten.

Speeltuin van de toekomst Winterswijk
Een speeltuin van de toekomst bestaat uit 3 onderdelen: duurzaam georganiseerd, veilig en avontuurlijk en een levendige speelplek.

Aanbevelingen

Inzet buurt- en speelcoach

Aandacht voor spel is noodzakelijk om buurten en dorpen levendig te houden- beleid.

Sport en spel en woningbouw
Houd bij gebiedsontwikkeling ook direct rekening met sport en spel. RIVM richtlijnen.

Gesprek met provincies
Ga in gesprek met andere provincies waar sprake is van krimp.

Luister naar kinderen
Waar hebben zij behoefte aan?

Bibliotheken

Ontmoeten

Trends en ontwikkelingen

Bibliotheken ontwikkelen zich van uitleenplek naar brede maatschappelijke en culturele hubs. Participatie en beleving worden steeds belangrijker.

Bibliotheken spelen een belangrijke rol bij het overbruggen van een digitale kloof.

In 2015 is de Bibliothekenwet ingevoerd waarbij gemeenten meer verordeningstaken hebben gekregen. De activiteiten van een bibliotheek zijn daarmee verbreed.

Gemeenten moeten een meerjarenplan maken hoe ze voldoen aan de zorgplicht en aan de garantie van toegang tot een bibliotheek.

Samenwerking met scholen is steeds vaker vanzelfsprekend.

Wat zien we in Gelderland?

Ontwikkeling

Cursussen of bibliotheken op scholen

Kunnen er voor zorgen dat de bibliotheekfunctie behouden blijft in een dorp bij dreigen wegvallen.

Robuuste basisvoorziening

Dit is nog niet bij alle gemeenten geland.

Extra ondersteuning nodig

Gezien spreiding van kernen en tekort vrijwilligers.

31

Bibliotheken in kleine kernen in Gelderland in (2025). Dit komt neer op 11% van de kleine kernen.

+3,3%

Toename bibliotheken in kleine kernen in 2017-2025.

Inspiratieprojecten

Sluitingen Neder-Betuwe en Kerkdriel

In deze plaatsen hebben inwoners zich hard gemaakt (met succes) om de sluiting van een bibliotheek te voorkomen.

Heteren

In Heteren is de huiskamer van de bibliotheek ingericht. Op deze plek is veel te doen, drukte en veel dynamiek. Men is enthousiast en er komen veel partijen samen.

Aanbevelingen

Financiering op basis van wijk (vraagstukken)
In plaats van aantal inwoners.

Marketing
Veel mensen kennen de functies van een bibliotheek niet.

Ga (indien mogelijk) naar de mensen toe

Behoud meerdere bibliotheeklocaties als laagdrempelige ontmoetingsplekken. In tegenstelling tot sluiting en centralisatie.

Strategische blik
Kijk hoe een investering bijdraagt aan langdurige toekomstbestendigheid

Kerken

Ontmoeten

Trends en ontwikkelingen

Vergrijzing zorgt voor vergrijsde besturen. Daarnaast neemt het gebruik van kerken ook af door vergrijzing. Voornamelijk ouderen maken gebruik van kerken.

19% van de Nederlanders rekende zich in 2025 tot het christendom; in 2015 was dit nog 25%.

Door teruglopend gebruik krijgen steeds meer kerkgebouwen een volledig nieuwe functie, zoals een maatschappelijke voorziening, culturele functie of multifunctionele accommodatie.

Tegelijkertijd zijn er ook kerkgebouwen die wel de religieuze functie behouden maar steeds vaker worden gebruikt voor (neven)activiteiten zoals exposities, ontmoetingen en culturele evenementen.

Ondanks minder gebruik, behouden kerken betekenis als herkenningspunt en als cultureel erfgoed.

Wat zien we in Gelderland?

Ontwikkeling

Biblebelt

Delen van Gelderland behoren tot de Biblebelt; daarom hoog aantal christenen en kerken.

Beperkte lokale bestuurskracht

Overdracht naar stichting heeft voorkeur.

Stichting Gelderse Kerken

Ondersteunt bij professionaliteit en kennis stichtingen.

4

Vrijwillige functies 4 jaar bekleed

Transformatietrajecten duren vaak langer.

Inspiratieprojecten

Zutphen
In Zutphen is er een museum in het oude kerkgebouw gekomen.

Rekken
De Antoniuskerk in Rekken is een multifunctioneel dorpshuis geworden.

Etten
In de Martinuskerk in Etten is ruimte voor verenigingen en horeca in het kerkgebouw gekomen.

Aanbevelingen

Maatschappelijke of culturele functie
Heeft de voorkeur bij herinvulling.

Prioritering behoud kerken
Niet alle kerken kunnen behouden blijven. Maak prioritering o.b.v. cultuurhistorie of maatschappelijk oogpunt.

Werk met kerkenvisies

Ondersteun maatschappelijke initiatieven

Behoud rust
Niet elke kerk hoeft volgeprogrammeerd te worden.

Primair onderwijs en kindopvang

Kindvoorzieningen

Trends en ontwikkelingen

Er wordt meer gebruik gemaakt van kindopvang. Het aantal kinderen dat naar de kindopvang gaat stijgt, en ze zijn er gemiddeld meer uren per week.

Voor nieuwe onderwijsgebouwen wordt vaker gekozen voor een Integraal Kind Centrum (IKC). Hierbij wordt ook steeds vaker de samenwerking opgezocht met bibliotheken, sport en zorg/welzijn.

Er is een tekort aan leraren en schoolleiders. Dit is deels te danken aan vergrijzing. De krappe arbeidsmarkt en alternatieve banen versterkt dit.

Kleinere scholen kiezen vaker voor fusies. Dit kan de bereikbaarheid onder druk zetten.

Meer aandacht voor veiligheid in en rondom schoolomgevingen. Ook wordt lopen en fietsen steeds meer actief gestimuleerd.

Rijksbeleid maakt het eenvoudiger nieuwe scholen te stichten. Gemeenten zijn verantwoordelijk voor huisvesting, wat leidt tot meer kleine scholen en aandacht vraagt voor hun toekomstbestendigheid.

Wat zien we in Gelderland?

Ontwikkeling

Tekort aan kindopvang

In grote en kleine kernen. Dit komt door personeelstekort en stelselwijziging.

Veel gebruik van (agrarische) gastouderopvang

Vaak zijn er in kleine kernen te weinig kinderen voor een kinderdagopvang.

Werkdruk bij kinderdagopvang is hoog

Komen veel nev-enactiviteiten bij kijken.

Professionaliteit ambtelijke organisatie blijft achter

Op het gebied van onderwijs in kleine kernen. Hierdoor is het lastiger initiatieven van de grond te krijgen.

Bereikbaarheid met OV wordt belangrijker

Om nieuwe leraren aan te trekken.

Fusies van scholen lopen soms moeilijk

Door verschillende denominaties.

762

Kindopvanglocaties in kleine kernen in Gelderland in (2025). Dit komt neer op 72% van de kleine kernen.

Hiermee is het de meest voorkomende voorziening in kleine kernen in Gelderland.

235

Basisscholen in kleine kernen in Gelderland in (2025). Dit komt neer op 67% van de kleine kernen.

Aanbevelingen

Geef ontwikkelpaden in het kader van scholing leraren/pedagogisch medewerkers een boost via UWV.

Houd oog voor budgetten scholing kinderen met taalachterstand
Dit verdwijnt vaak het snelste bij tekorten.

Groepshulp bij kindopvang
Kan veel druk bij kindopvang verlichten. Subsidies kunnen helpen.

Vergemakkelijk de regels voor huisgebonden beroepen bij gastouderopvang.

Stem **woningbouwplannen en leerlingenprognoses** (DUO) op elkaar af voor inzicht in het toekomstperspectief van scholen.

Supermarkten

Commercieel

Trends en ontwikkelingen

Supermarkten hebben het moeilijk door stijgende kosten en minder omzet door afvloeiing naar kernen van hogere orde.

Supermarkten trekken andere voorzieningen aan en vormen een sociale ontmoetingsplek.

6.000 - 7.000 inwoners

Supermarkten hebben groter draagvlak nodig om te functioneren. Een moderne supermarkt heeft al snel 1.400 tot 1.600 m^2 wvo nodig. Dit is circa 2.000 tot 2.5000 m^2 bvo.

Consument gaat vaker naar grotere winkelcentra en grotere supermarkten.

Schaalvergroting: Aantal supermarkten neemt af, maar winkelruimte neemt toe.

Reden voor schaalvergroting: beleving, service & kwaliteit.

Wat zien we in Gelderland?

Ontwikkeling

35%

Van de kleine kernen beschikt over een supermarkt. Totaal 128 supermarkten.

177

Kleine kernen zonder supermarkt (minder dan 2.000 inwoners).

-9,2%

Afname supermarkten in kleine kernen in 2017-2025.

Afvloeiing naar Duitsland

Vooral in grensgemeenten. Levensmiddelen zijn goedkoper in Duitsland.

Toename winkelvloeroppervlak

	Gelderland	Kleine kernen
2017	765 m^2	557 m^2
2025	892 m^2	766 m^2

Inspiratieprojecten

Centerrr Almen

Centerrr Almen is een dorpssupermarkt in Almen die niet alleen dagelijkse boodschappen aanbiedt, maar ook een belangrijke sociale functie vervult binnen het dorp.

Aanbevelingen

Kritisch op nieuwe plekken
Houd rekening met voldoende draagvlak.

Meedenkende overheid
Sta meer open voor maatwerk. Elke situatie is anders.

Combinatieclusters
Zo blijven mensen gebonden aan de kern.

Saneer onbenutten plancapaciteit
Voorkom dat het aanbod uitbreidt zonder vergunning.

Horeca

Commercieel

Trends en ontwikkelingen

Horeca wordt steeds beeldbepalender en is essentieel voor ontspanning en ontmoeting, zowel overdag als ‘s avonds en ‘s nachts.

Horeca herstelt na de coronajaren, maar kampt met personeelstekorten en hoge inkoopprijzen.

Het aantal drankverstrekkers daalt, terwijl het aantal fastservice zaken toeneemt. Uitgebreid dineren wordt iets minder populair.

Brancheverveging: Detailhandel en diensten vermengen zich steeds vaker met horeca.

Horeca kan, in tegenstelling tot detailhandel, vaker op solitaire locaties functioneren, zeker als er een relatie is met toerisme en leisure.

Uitgaan verschuift van klassieke horecazaken, naar andere plekken (thuis, evenementen en festivals).

Wat zien we in Gelderland?

Ontwikkeling

Horeca heeft het moeilijk

Er zijn weinig uitgaansgelegenheden in Gelderland.

Verwachte marktruimte

Kansen voor goede eetcafés en restaurants.

Multifunctionele concepten willen graag horeca

Dit is in de praktijk vaak nog lastig te organiseren.

565

Horeca gelegenheden in kleine kernen in Gelderland in (2025). 77 van de kernen beschikt niet over horeca.

-18%

Afname horeca in kleine kernen in 2017-2025.

Beesd, Voorden, Zelhem en Wehl hadden een erg groot aanbod horeca in 2025.

Inspiratieprojecten

Aalten - Pannekoekenrestaurant is grand-café geworden.

Arnhem - Kledingzaak die ook dinermodeshows geeft.

Zeddam - BROODS in Zeddam is een modern restaurant midden in een natuurlijke omgeving

Etten - Café Tiemessen in; eetcafé, snackbar, speeltuin, ijssalon.

Aanbevelingen

Sta meer open voor paracommerciële horeca
Als er nauwelijks reguliere horeca meer is in het dorp.

Combineer activiteiten
Horeca kan als ondersteunende functie dienen.

Geef lokale evenementen en festivals meer ruimte
En ontzorg regeldruk.

Koester lokale tradities en evenementen
Met impact op sociale cohesie in het dorp.

Banken

Commercieel

Trends en ontwikkelingen

Steeds meer losse bankautomaten zijn vervangen door gezamenlijke Geld-maat locaties. Hierdoor neemt het aantal automaten af.

Minder automaten in kleine kernen. Dit komt mede door kleiner wordend draagvlak. Dit zet de bereikbaarheid van deze voorziening onder druk.

Automaten worden steeds vaker geplaatst bij supermarkten, winkelcentra, stations, etc. Hierdoor liften ze mee op bestaande bezoekersstromen.

Door digitalisering neemt het gebruik van contant geld (en ATM's) af, maar ouderen of mensen met beperkte digitale vaardigheden, blijven afhankelijk van cash.

Nieuwe locaties worden vaak geselecteerd op sociale veiligheid, zichtbaarheid, verlichting, etc.

Wat zien we in Gelderland?

Ontwikkeling

20 minuten

Is het streven waarbinnen inwoners een bankvestiging moeten kunnen bereiken volgens Rabobank.

Beperkt deel van de kleine kernen

Beschikt nog over een bankautomaat.

Sterkste afnamen van alle basisvoorzieningen

In de kleine kernen in Gelderland.

36

Locaties voor ATM's in kleine kernen in Gelderland in (2025).

-74%

Afname ATM's in kleine kernen in 2017-2025. In 2017 waren er nog 140 ATM's.

Aanbevelingen

Zorg voor spreekuren
In dorpshuizen, bibliotheken, aan huis of online over bankzaken.

Zet in op zelfredzaamheid
Van mensen in kleine kernen.

Zet in op woningsplitsing
Bank pakt acteive rol om zorgeloos advies te geven.

Openbaar vervoer en energie

Basisinfrastructuur

Trends en ontwikkelingen

Netcapaciteit wordt schaars: netcongestie. Ontwikkellocaties worden steeds meer afhankelijk van de beschikbare netcapaciteit.

Toenemende druk op de ondergrond: Ondergrondse ordening wordt belangrijker.

De energietransitie verandert het landschap. Duurzame opwerk heeft een grote ruimteclaim en zorgt voor een nieuwe ontwerpopgave.

Groei van collectieve energiesystemen en alternatieven van aardgas, zoals buurtbatterijen en warmtenetten.

Energieproductie verschuift van een paar grote centrales naar veel kleinschalige centrales wat zorgt voor verspreide opwerk.

Bij bushaltes staat bereikbaarheid, duurzaamheid, toegankelijkheid, verkeersveiligheid en de aansluiting op andere vervoersvormen steeds meer centraal.

Wat zien we in Gelderland?

Ontwikkeling

Meer gebruik energieloketten

Hierdoor verschuift het van fysiek naar online.

Subsidies lopen door elkaar heen

Dit maakt het verwarrend voor inwoners.

Er wordt nog niet actief gewerkt aan netcongestie

Bij de provincie en gemeentes.

Veel flexdiensten verdwijnen

Haltetaxi kost vaak meer dan het oplevert.

614 bushaltes zijn er in de kleine kernen (2025).

Inspiratieprojecten

EcoBuren - Energiecoöperatie

Betuwe Wind - Coöperatie voor windenergie

Reserveer RRReis - Openbaar vervoer op reservering. Busrit rijdt alleen wanneer reizigers deze vooraf hebben gereserveerd

Aanbevelingen

Accepteer dat sommige busverbindingen economisch niet rendabel zijn
Maar wel een maatschappelijke meerwaarde hebben.

Zet in op OV-bereikbaarheid van kleine kernen
Naar grotere steden en tussen kleine kernen (oproepbasis).

Investeer in goede fietsroutes en -verbindingen
Tussen kernen.

Behoud van treinstations in sub-regionale kernen
En enkele ondersteunende kernen.

5 Conclusies en aanbevelingen

Bron afbeelding: Provincie Gelderland: *Boekenkast bij Centerrr Almen*

Wat draagt bij aan het behoud van voorzieningen in dorpen en kernen?

Een toekomstbestendige voorzieningenstructuur draait om balans tussen vier onmisbare bouwstenen: De 4 B's - betrokkenheid, beschikbaarheid, bebouwing en bereikbaarheid. Alle bouwstenen hebben hun eigen waarde. Bereikbaarheid zorgt dat voorzieningen binnen handbereik zijn, beschikbaarheid dat ze aansluiten op wat inwoners nodig hebben, en bebouwing dat ze gehuisvest zijn in kwalitatieve ruimtes die met de tijd mee kunnen bewegen.

Maar hoe goed bereikbaarheid, beschikbaarheid en bebouwing ook op orde zijn, zonder betrokkenheid blijft hun waarde beperkt. Het zijn de inwoners die er gebruik van maken én vrijwilligers en organisaties die zich inzetten voor het bestaan van deze voorzieningen. Bovendien vinden steeds meer activiteiten plaats in niet-gebouwde voorzieningen, zoals in de openbare ruimte, thuis of online. De leefbaarheid van kleine kernen wordt daardoor in toenemende mate bepaald door de mate waarin inwoners, vrijwilligers, professionals en maatschappelijke organisaties bereid en in staat zijn om gezamenlijk verantwoordelijkheid te nemen voor voorzieningen.

Dit betekent dat het belangrijk is om de kansen die er zijn om de betrokkenheid te vergroten, erg belangrijk zijn. Maar ook op het gebied van bereikbaarheid, bebouwing en beschikbaarheid liggen kansen voor het verbeteren van de toekomstbestendigheid van de voorzieningen in kleine kernen. Deze lichten we in de volgende paragrafen toe.

De grootste opgave ligt bij mensen, niet bij gebouwen

In dit conclusiehoofdstuk worden aanbevelingen voor de provincie en voor gemeenten gepresenteerd aan de hand van de 4 B's. Per subparagraaf wordt toegelicht welke aandachtspunten en handelingsperspectieven voor Gelderland van belang zijn. De aanbevelingen sluiten deels aan bij bestaande literatuur, zoals Leefbaarheid op het Platteland van Wageningen University & Research, maar vormen tevens een aanvulling hierop. Ze zijn gebaseerd op de bevindingen uit dit onderzoek en daarmee specifiek toegespitst op de Gelderse context.

5.1 Betrokkenheid: investeer in mensen en gemeenschappen

Betrokkenheid van mensen maakt écht het verschil. Niet alleen de aanwezigheid van voorzieningen is bepalend, maar vooral de mate van betrokkenheid, eigenaarschap en samenwerking binnen een dorp. Vrijwilligers, dorpsraden, verenigingen en coöperaties fungeren als de ruggengraat van de samenleving. Zij signaleren behoeften, organiseren initiatieven en verbinden partijen. Waar deze sociale infrastructuur sterk is, blijven voorzieningen langer behouden of ontstaan zelfs nieuwe vormen. Tegelijkertijd is deze kracht ook kwetsbaar: de afhankelijkheid van een relatief kleine groep actieve trekkers kan leiden tot overbelasting en continuïteitsrisico's.

Investeer in formele samenwerking

Mensen die zich actief willen inzetten voor de belangen van het dorp zijn idealiter geconcentreerd in een samenwerkingsverband zoals een dorpsraad, ondernemersvereniging en/of coöperatie. Hierdoor ontstaat voor de gemeente en provincie één duidelijk aanspreekpunt in de samenwerking.

Maatregelen

- Deel kennis over voor- en nadelen van verschillende samenwerkingsverbanden.
- Breng overlegstructuur aan met een periodieke ledenvergadering en een tweejaarlijks bestuursoverleg (met kernwethouder van gemeente en ambtelijk contactpersoon).

Stimuleer samenwerking tussen partijen

Verschillende partijen, zoals lokale initiatiefnemers, overheden of partners, zoals de Leefbaarheidsalliantie, kunnen elkaar helpen bij het realiseren van een initiatief. Vaak worden samenwerkingskansen gemist of pas laat vormgegeven.

Maatregelen

- Organiseer (regionale) kennisnetwerken, bijvoorbeeld voor kennisuitwisseling tussen overheden, verenigingen en maatschappelijke organisaties.
- Stimuleer samenwerking tussen gemeenten zodat gemeenten van elkaar kunnen leren.
- Ontwikkel een platform/website waar initiatiefnemers, overheden en partners elkaar kunnen vinden en vragen kunnen stellen.
- Werk als gemeente en provincie naast/met het dorp in plaats van erboven (partnerschap, coproductie).

Versterk lokaal eigenaarschap

Acties en maatregelen komen idealiter vanuit het dorp zelf, niet van bovenaf via de gemeente of provincie.

Maatregelen

- Geef sturing aan gewenste initiatieven via een strategische dorpsvisie of dorpsontwikkelingsplan, met daarin de belangrijkste doelen voor de komende 5 jaar en een jaarlijks uitvoerings- of actieprogramma.
- Maak flexibele kaders en accepteer dat elk dorp (deels) andere wensen en opgaven heeft.
- Benut de talenten en krachten van de inwoners en vrijwilligers op zo'n manier in, waarbij zij de lasten kunnen dragen. Verdeel de verantwoordelijkheid tussen initiatiefnemers en overheden of partners. Werk daarbij met één contactpersoon, bijvoorbeeld zoals een ideeënmakelaar van gemeente Lochem. In Beltrum vervult de dorpsverbinder een vergelijkbare rol door inwoners, verenigingen, organisaties en initiatieven met elkaar te verbinden en te ondersteunen.

Ondersteun initiatieven bij het doorlopen van een (planologische) procedure

Het realiseren van ruimtelijke ontwikkelingen (renovatie, verduurzaming, nieuwbouw) vraagt om het doorlopen van een passende ruimtelijke procedure waar specifieke kennis en kunde voor nodig is. Het starten van een ruimtelijke procedure is voor veel initiatiefnemers een drempel.

Maatregelen

- Beschikbaar stellen van formats en het uitvoeren van gemeentebrede onderzoeken om onderzoekslast te verlagen en procedures te vereenvoudigen.
- Opstellen modellen voor 'taakverdeling' bij grote ontwikkelingen, zodat duidelijke afspraken zijn over welke taken de gemeente op wil/kan pakken en welke verantwoordelijkheden er bij besturen worden neergelegd.
- Benut mogelijkheden voor advies en procesbegeleiding, zoals via Vereniging Dorpshuizen en Kleine Kernen Gelderland (DKK) en Leefbaarheidsalliantie Gelderland.

Verduidelijk de financiële mogelijkheden

Er zijn verschillende manieren om financiële steun te krijgen voor het realiseren van een project en/of samenwerkingsorganisaties. Bijvoorbeeld door subsidie of het verstrekken van voordelige leningen. Gemeente Zaltbommel heeft een subsidieregeling specifiek voor Dorps- en Wijkraden. De financiële mogelijkheden worden op dit moment niet altijd goed gebruikt of gevonden.

Maatregelen

- Ontwikkel integraal subsidie- en financieringsloket wat een duidelijk overzicht biedt van subsidies van verschillende overheidslagen en andere geldverstrekkers.
- Zorg voor hulp bij indienen subsidies, toepassing van regelgeving en administratie.
- Verruim de mogelijkheden tot het stapelen van subsidies.
- Stel een revolverend fonds voor voorzieningeninvesteringen op.
- Vereenvoudig het krijgen van voorschotten, mits er een gedegen financiële exploitatie is opgesteld.

Zet in op het verbreden van kennis

Vrijwilligersorganisaties hebben vaak veel ideeën maar missen kennis om de ideeën daadwerkelijk te kunnen realiseren.

Maatregelen

- Faciliteer toegang tot specifieke expertise (juridisch, financieel, ruimtelijk). Faciliteer opleidingstrajecten en kennissessies. Dit kan aan de hand van een Dorpenfonds of Subsidieregeling voor Dorps- en Wijkraden.
- Opstellen ondersteuningsprogramma voor vrijwilligersbesturen, met onder andere trainingen en coaching (structurele begeleiding).

Versterk organisatiekracht en continuïteit

Veel lokale initiatieven draaien op een kleine groep mensen. Voorkom afhankelijkheid van één of enkele mensen.

Maatregelen

- Werk met een duidelijke rolverdeling en structuur (bestuur, werkgroepen, projectteams).
- Zorg voor opvolging en kennisoverdracht (mentorrollen, overdrachtsdocumenten).
- Voorkom overbelasting door taken te spreiden.

Investeer in nieuwe aanwas en betrokkenheid

Vergrijzing en beperkte instroom van vrijwilligers zijn een terugkerend knelpunt. De samenwerking vraagt continue aandacht met brede en toekomstbestendige basis.

Maatregelen

- Betrek actief jongeren en nieuwe inwoners. Het opstellen van een dorpsvisie of evenement kan als aanleiding dienen.
- Werk met laagdrempelige en flexibele vormen van inzet (tijdelijke of projectmatige deelname).
- Stel haalbare en tussentijdse doelen, zodat inzet zichtbaar tot resultaat en waardering leidt.
- Plug-in op bestaande ontmoetingsplekken, nzetten op ‘community building’ projecten
- Ontwikkel programma’s voor vrijwilligerswerving. Denk bijvoorbeeld aan een online platform, waar vrijwilligers en initiatieven elkaar kunnen vinden.

Hoe staat het met het sociaal kapitaal in kleine kernen in Gelderland?

Uit interviews is naar voren gekomen dat het sociaal kapitaal in veel kleine kernen sterk ontwikkeld is. Vooral in de Achterhoek wordt vaak gewezen op de grote betrokkenheid van inwoners bij hun dorp en bij elkaar. Het begrip noaberschap komt hierbij regelmatig naar voren.

Tegelijkertijd bestaan er duidelijke verschillen tussen regio’s, gemeenten en zelfs tussen afzonderlijke kernen. De mate van sociaal kapitaal hangt sterk samen met de aanwezigheid van actieve vrijwilligers, verenigingen en maatschappelijke organisaties. Een rijk verenigingsleven draagt bij aan onderlinge contacten, ontmoeting en samenwerking, waardoor de sociale cohesie wordt versterkt.

Daarnaast is in gesprekken het belang van een verbindende persoon binnen de kern benadrukt. In dorpen met een sterk sociaal netwerk blijkt vaak één of meerdere personen een sleutelrol te vervullen door inwoners, verenigingen, stichtingen en andere organisaties met elkaar in contact te brengen. Deze verbindende rol helpt initiatieven van de grond te krijgen, samenwerking te stimuleren en het sociaal kapitaal op peil te houden. Het wegvallen van zulke personen kan een grote impact hebben op de kracht en samenhang van het lokale netwerk.

5.2 Beschikbaarheid: kwaliteit boven kwantiteit

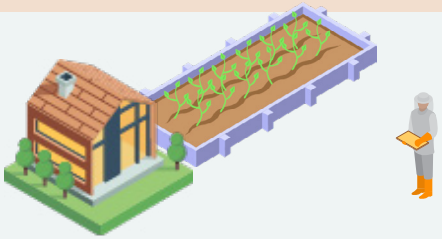
Een voorziening draagt pas bij aan de leefbaarheid als deze werkelijk aansluit bij wat inwoners nodig hebben. Niet het aantal voorzieningen is doorslaggevend, maar de mate waarin het aanbod past bij de samenstelling en behoeften van de gemeenschap. Waar vraag en aanbod in balans zijn, ontstaat echte meerwaarde. Wat nodig is, verschilt per plek afhankelijk van de demografische samenstelling. Sommige voorzieningen hebben echter een duidelijke capaciteitsgrens, zoals huisartsen en basisscholen. Terwijl anderen een ongelimiteerd aantal mensen kunnen bedienen, zoals een supermarkt. Daar komt bij dat meer commerciële voorzieningen draagvlak volgend zijn. Bij te weinig mensen, kan de voorzieningen niet functioneren en zal die verdwijnen (of niet vestigen). Anderen zijn draagvlak leidend, zoals een bushalte of dorpshuis. Hoewel er mogelijk niet veel mensen van gebruik maken, heeft het duidelijk maatschappelijke waarde voor de mensen die het wél gebruiken.

Zet in op lokaal ondernemerschap

Lokale ondernemers zijn vaak sterk verbonden met een kern en weten wat er speelt en welke behoefte er is. Bovendien zijn ze vaak bereid om bij te dragen aan lokale initiatieven die bijdragen aan de leefbaarheid.

Maatregelen

- Stimuleer lokaal ondernemerschap bij de invulling van nieuwe voorzieningen
- Kom ondernemers tegemoet door draagvlak te creëren met campagnes, zoals koop lokaal.

Maak onderscheid tussen voorzieningen mét en zónder capaciteitsgrens

Voorzieningen zoals huisartsenpraktijken, basisscholen en kindopvang hebben een minimale en maximale capaciteit (draagvlak leidend). Supermarkten, winkels, horeca, commerciële diensten en leisure hebben een minimaal aantal bezoekers/klanten nodig om economisch levensvatbaar te zijn. Daar moet rekening mee gehouden worden bij programmering van deze voorzieningen.

Maatregelen

- Monitor bezettingsgraden en toegankelijkheid.
- Stimuleer samenwerking van instellingen tussen nabijgelegen kernen in de geest van de polycentrische voorzieningenstructuur. Een huisartsencentrum voor meerdere dorpen kan bijvoorbeeld beter functioneren dan meerdere kleine praktijken met personeelstekorten.

Monitoring om te kunnen anticiperen

Het is belangrijk om trends zoals vergrijzing, digitalisering en verschuivingen in voorzieningen te blijven monitoren en hierop te anticiperen. Zo kunnen provincie en gemeenten tijdig bijsturen.

Maatregelen

- Houd zicht op locatiestrategieën, vastgoedontwikkeling en consumententrends om beleid actueel te houden.
- Monitor provincie (voor intern gebruik) uitbreiden met aspecten zoals reistijd/bereikbaarheid, draagvlak en demografie
- Jaarlijkse rapportage per gemeente waarin uiteen wordt gezet welke ontwikkelingen er in de kleine kernen zijn
- Voer periodiek behoefteonderzoek uit onder inwoners, idealiter in samenwerking met een dorpsraad.

Kijk naar de behoefte van inwoners, niet naar het aantal voorzieningen

Niet het aantal voorzieningen bepaalt of het niveau voldoende is, maar het feitelijke gebruik, de kwaliteit en waardering van inwoners ten opzichte van de aanwezige voorzieningen telt. Sturen op kwaliteit, in plaats van kwantiteit.

Maatregelen

- Differentieer tussen kernen: niet elke kern hoeft hetzelfde (basis)aanbod te hebben. Streef een polycentrische voorzieningenstructuur na.
- Anticipeer tijdig op groei of krimp van specifieke leeftijdsgroepen. Een vergrijzende kern heeft andere behoeften dan een kern met veel jonge gezinnen.
- Kwaliteit betekent soms dat je bestaand aanbod moet 'opgeven' of moet samenvoegen. Inwoners hebben doorgaans liever een moderne goed bereikbare voorziening van goede kwaliteit op aanvaardbare afstand dan een kwalitatief minder goede voorziening dichtbij.
- Hanteer maatwerk in plaats van uniforme normen voor alle dorpen.

Stuur strategisch met woningbouw en bedrijvigheid

Een dorp is levensvatbaar als verschillende leeftijdsgroepen en levensfasen een huis kunnen vinden. Strategische woningbouw is daardoor ook in kleine kernen van groot belang. Denk het creëren van starters- en ouderenwoningen ten behoeve van goede doorstroommogelijkheden. Behoud van inwoners en eventuele beperkte bevolkingsgroei draagt bij aan het in stand houden van voorzieningen.

Maatregelen

- Focus op kleine gefaseerde woningbouwontwikkelingen (straatje erbij) i.p.v. grote ontwikkelingen, om te voorkomen dat de sociale cohesie verdwijnt. Bijvoorbeeld via een Kleine Kernen Aanpak, zoals in provincie Friesland.
- Investeer in Collectief Particulier Opdrachtgeverschap (CPO), via subsidiemogelijkheden en kenbaar maken gespecialiseerde professionele bureaus en instanties die inwoners kunnen begeleiden.
- Realiseer een transparante planningskalender voor woningbouw per kern.
- Prioriteer doelgericht bouwen om specifieke bevolkingsgroepen aan te trekken.
- Stimuleer passende bedrijvigheid die werkgelegenheid creëert, reuring en bezoekersstromen genereert en daarmee bijdraagt aan het draagvlak en de financiële basis voor lokale voorzieningen en activiteiten.

Stuur strategisch op toerisme

Sommige voorzieningen in Gelderland zijn economisch sterk afhankelijk van toerisme. Ze hebben een functie voor zowel inwoners als bezoekers. Investeren in toerisme is niet alleen goed voor de economie maar indirect ook voor het in stand houden van voorzieningen in kleine kernen. Het vergroot het economisch draagvlak, waarbij toeristen doorgaans meer uitgeven dan bewoners.

Maatregelen

- Transformatie van vakantieparken, hotels en campings naar woongebieden voor niet-toeristen heeft meestal een negatieve invloed op toerisme, bedrijvigheid en wonen. Dit komt omdat toeristen over het algemeen meer besteden dan niet-toeristen. Dergelijke transformaties dienen ten behoeve van voorzieningen zoveel mogelijk voorkomen te worden.
- Modernisering van vakantieparken, hotels en campings zijn noodzakelijk om voor toeristische bezoekers relevant te blijven in een uitdagende markt. Beleid- en regelgeving dient hiervoor meer ruimte te bieden, ook in het belang van het bestaande voorzieningenaanbod. Betekent ook een proactieve houding van gemeenten bij vaak lastige juridisch-planologische procedures.
- Solitaire vestiging van toeristische winkels en horeca langs bijvoorbeeld fiets- en wandelroutes kan bijdragen aan de beleving kwaliteit van de toeristische beleving. Ook dit vraagt om beleidsmatig maatwerk.

Inzetten op borging en integraliteit

De provinciale en gemeentelijke omgevingsvisies moeten de beleidsborging zijn voor de voorzieningenstructuur. In de praktijk wordt er nog te veel sectoraal gewerkt, terwijl er voor kleine kernen meer integraal gebiedsgericht moet worden gewerkt. Door de sectorale inrichting van de overheid worden combinaties tussen sectoren en financiële ruimte niet efficiënt benut.

Maatregelen

- Uitwerken van 'voorzieningenbeleid' met minimum-normen kan bijdragen aan uniformeren en prioriteren van acties en maatregelen. Koppel voorzieningenbeleid ook expliciet aan woonbeleid.
- Duidelijke afspraken hoe de verantwoordelijkheid voor de voorzieningenstructuur tussen de verschillende overheidslagen en partners gedeeld kan worden, zodat een gezamenlijke verantwoordelijkheid ontstaat.
- Aanstellen gebiedsregisseur met mandaat om integraal te sturen
- Opstellen meerjarige uitvoeringsagenda in plaats van losse projectbesluiten.

5.3 Bebouwing: combineer activiteiten binnen én buiten gebouwen

Goede huisvesting is een sleutel tot een toekomstbestendige voorzieningenstructuur. Niet alleen de aanwezigheid van gebouwen is van belang, maar vooral de kwaliteit, toegankelijkheid, duurzaamheid, betaalbaarheid en flexibiliteit ervan. Gebouwen die duurzaam zijn en ruimte bieden aan verschillende doelgroepen, versterken de basis voor de lange termijn. Multifunctioneel gebruik speelt hierin een cruciale rol: het maakt dat ruimtes op korte termijn plek bieden aan uiteenlopende activiteiten en op langere termijn eenvoudig kunnen meebewegen met veranderende behoeften. Zo wordt de beschikbare ruimte optimaal benut en blijft huisvesting van blijvende waarde voor de gemeenschap. Deze benadering stopt bovendien niet bij het gebouw zelf, maar strekt zich uit tot de inrichting en het gebruik van de directe omgeving.

Clustering van voorzieningen

Voorzieningen profiteren van elkaars aanwezigheid en bezoekers. Clustering betekent gemak voor de bezoeker, en synergiewerking voor ondernemers. Win-win. Door voorzieningen zoveel mogelijk bij elkaar te positioneren, kan het draagvlak voor een voorziening worden vergroot. Maar nogmaals, clustering is niet het énige doel. Als dit om bepaalde redenen niet haalbaar is, moet maatwerk geleverd kunnen worden ten behoeve van behoud van (ten minste) basisvoorzieningen.

Maatregelen

- Één initiatief is vaak leidend voor een ontwikkeling. Denk als overheid proactief mee of eventueel andere ondernemers en/of vastgoedeigenaren mee kunnen met de ontwikkeling. Probeer ‘solitaire’ ontwikkelingen te voorkomen.
- Ga in gesprek met lokale partijen én vastgoedeigenaren over de wensen en verwachtingen voor de komende 5 jaar. Wie wil investeren? Wie wil uitbreiden? Wie wil verplaatsen? Wie wil stoppen? Wie wil verkopen? Verbindt individuele wensen en zoek naar slimme combinatievoordelen. Dit is bij uitstek een taak van een proactieve gemeentelijke dorpscontactfunctionaris of ideeënmakelaar zoals in gemeente Lochem.

Flexibel inzetbaar vastgoed stimuleren

De invulling van bebouwing en de wensen en behoeften die daarbij komen veranderen door de tijd heen. Vastgoed dat flexibel ingezet kan worden, kan worden aangepast aan de behoeften, is daarmee van grote meerwaarde op lange termijn.

Maatregelen

- Investeringsregeling multifunctioneel vastgoed die het realiseren van flexibel inzetbaar vastgoed stimuleert.

Elke kern verdient maatwerk

Het behoud van voorzieningen in een kleine kern is per definitie maatwerk. Hoewel we voorzieningen idealiter clusteren in een centrum of bij elkaar, is dit ruimtelijk en/of economisch niet altijd haalbaar. Beleid is te veel ingericht op ‘wensdenken’ te weinig op ‘praktische haalbaarheid’.

Maatregelen

- Erken in de Provinciale Omgevingsvisie dat het behoud van voorzieningen in kleine kernen een uitdaging is, en dat in de toekomst niet alles meer kan. Dit vraagt om keuzes voor beleidsmatig maatwerk én een meer proactieve houding van de overheid.
- Bouw in de Provinciale Omgevingsverordening in dat situaties in kleine kernen (< 6.000 inwoners) maatwerk behoeven.
- In gemeentelijk voorzieningenbeleid moet, vergelijkbaar met provinciaal beleid, meer aandacht zijn voor maatwerk. In plaats van beleid dat vooral vasthoudt aan de ‘bestaande’ voorzieningenstructuur, moet het beleid meer gericht zijn op wat in de toekomst daadwerkelijk haalbaar is. Dit kan zowel sectoraal worden bekeken, maar ook gebiedsgericht via bijvoorbeeld een Dorpsontwikkeling- of centrumplan.
- Maatwerk betekent niet dat alles kan en mag. Het gaat erom dat het ‘algemeen’ belang in het kader van een goed woon-, leef en ondernemersklimaat bediend wordt. Dit gaat boven het individueel of economisch belang van één initiatiefnemer.

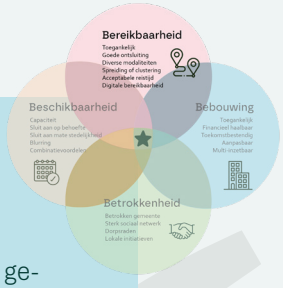
Investeer in multifunctionele accommodaties, functiemenging en combinaties van activiteiten

Een grote financiële post voor voorzieningen komt voort uit het gebouw waarin deze gevestigd is en de onderhouds- en gebruikskosten hiervan. Multifunctionele accommodaties dragen bij aan het combineren van voorzieningen én het financieel delen van lasten. Het levert voor inwoners één duidelijke ontmoetingsplek op in het dorp.

Maatregelen

- Op dit moment vinden vooral combinaties plaats tussen commerciële sectoren of maatschappelijke sectoren. Zoals een winkelcentrum, een Integraal Kindcentrum (IKC) of een MFA met culturele activiteiten. Combinatie tussen commerciële én maatschappelijke voorzieningen biedt echter ook kansen.
- (commerciële) horeca als nevenactiviteit in een dorpshuis, sportkantine of culturele instelling moet beleidsmatig meer toegestaan worden in kleine kernen. Paracommerciële horeca in kernen met nog veel commerciële horeca zorgt voor oneerlijke concurrentie, maar als er nauwelijks tot geen horeca meer aanwezig is, is een bepaalde ondergeschikte horeca-activiteit wenselijk voor de leefbaarheid in het dorp. In Etten is met hulp van de dorpendeal een goede oplossing gevonden voor de Oude St. Martinuskerk: een Multifunctioneel cultureel centrum.
- Gemeenten moeten via het omgevingsplan meer sturen op een verscheidenheid aan ‘activiteiten’, in plaats van monofunctionele ‘functies’. Uitgangspunt zou moeten zijn: “regel wat moet, laat los wat kan”.

5.4 Bereikbaarheid: dichtbij waar kan, bereikbaar waar nodig

De kracht van een toekomstbestendige voorzieningenstructuur zit in de juiste balans tussen concentratie en nabijheid. Waar functies worden gebundeld, versterken ze elkaar, ontstaan schaalvoordelen en worden middelen efficiënter benut. Tegelijkertijd blijft het van belang dat voorzieningen dichtbij inwoners aanwezig zijn, zodat dagelijkse activiteiten te voet of met de fiets bereikbaar blijven. Juist in kleinere kernen staat deze nabijheid onder druk, omdat veel economische én maatschappelijke voorzieningen niet meer kunnen functioneren op een beperkt draagvlak. Daarom ligt de sleutel in een netwerk van strategisch gespreide clusters, verbonden door goede en toegankelijke vervoersmogelijkheden en infrastructuur. Combineer het beste van beiden: de efficiëntie en kracht van clustering én de bereikbaarheid en leefbaarheid voor inwoners.

Stimuleer wandelen/te voet

Voorzieningen dichtbij ín een kern kunnen vanwege de korte afstand logischerwijs te voet bezocht worden. Voor de voorzieningen die er wél zijn, kunnen de randvoorwaarden om aangenaam te lopen verbeterd worden. Lopen is goed voor de gezondheid, maar ook voor de sociale cohesie en ontmoeting in een dorp.

Maatregelen

- Verlaag snelheid voor autoverkeer op plekken waar voorzieningen zijn. Denk bijvoorbeeld aan een ‘auto te gast’ of ‘fietsstraat’ in zones bij een supermarkt of basisschool.
- Houd rekening met bredere trottoirs voor voetgangers.
- Ontwikkel aantrekkelijke ommetjes/looproutes die voorzieningen met elkaar verbinden.
- Stimuleer initiatieven zoals wandelgroepen of beweegroutes voor ouderen.

Investeer in fietspaden en -parkeren

Na de auto en het OV is de fiets belangrijk voor vrijheid en keuzemogelijkheden. De opkomst van verschillende soorten fietsen, zoals de speed pedelec en elektrische bakfiets, maakt dat langere afstanden zonder al te veel moeite kunnen worden afgelegd. Goede fietspaden en fietsparkeervoorzieningen bij voorzieningen zijn belangrijk

Maatregelen

- Realiseer directe fietsrouters tussen kernen, zonder grote omwegen via het regionaal fietsnetwerk.
- Maak gebruik van brede, comfortabele fietspaden die ook geschikt zijn voor e-bikes en bakfietsen.
- Verminder barrières, zoals drukke kruispunten, spoorlijnen of oversteken van provinciale wegen.
- Zorg voor goede verlichting en sociale veiligheid op routers tussen kernen.
- Voorzie in laadpunten en goede stallingsmogelijkheden bij belangrijke voorzieningen(clusters).
- Stimuleer fietsgebruik via werkgevers, scholen en maatschappelijke organisaties.

Investeer in openbaar en deelvervoer

Een netwerk van voorzieningen werkt alleen als inwoners zich eenvoudig tussen locaties kunnen verplaatsen. Voor mensen zonder auto is dit een uitdaging. Houdt voorzieningen bereikbaar door de verbinding naar voorzieningen elders te optimaliseren met verschillende vervoersmethoden (voet, fiets, auto, ov).

Maatregelen

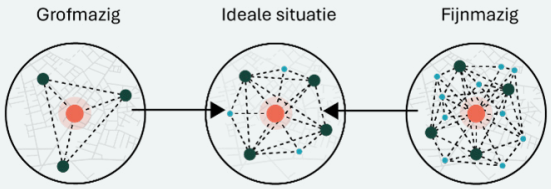
- Erken en investeer in bestaande diensten, zoals Halte-taxi-, reserveer, - en buurtRR-Reis. Deze flexibele vormen van openbaar vervoer zijn vooral voor inwoners in regio's met veel kleine kernen, zoals het Rivierenland en de Achterhoek essentieel voor doelgroepen die minder toegang hebben tot een auto.
- Stimuleer en subsidieer (kleinschalige) initiatieven die bijdragen aan het verbeteren van de bereikbaarheid, die vooral wordt gecreëerd door vrijwilligers. Denk aan seniorentaxibusje, deelvervoer of schoolbus.
- Maak dergelijke vervoeropties laagdrempelig en betrouwbaar. Mensen ervaren het momenteel nog als drempel en zijn er onvoldoende mee bekend. Zorg voor meer bekendheid én goede en frequente communicatie bij gebruik, bijvoorbeeld over de status van de reservering, aankomst- en bestemmingstijden de naam van de chauffeur.

Waarborg nabijheid van basisvoorzieningen

Niet alle voorzieningen hoeven op loop- en fietsafstand aanwezig te zijn. Dat is ook niet (meer) haalbaar. Zorg dat ten minste basisvoorzieningen binnen aanvaardbare reistijd aanwezig zijn. Denk hierbij aan de supermarkt, huisarts, apotheek, dorpshuis en basisschool.

Maatregelen

- Supermarkten staan economisch onder druk, zeker in kleine kernen. Luister naar de ondernemers. Kijk waar mogelijkheden zijn voor uitbreiding en modernisering. Indien relocatie naar de rand van de kern nodig is om randvoorwaarden zoals omvang, parkeren en bereikbaarheid te verbeteren, moet dat overwogen worden.
- Dorpshuizen of andere multifunctionele accommodaties (MFA's) combineren steeds meer activiteiten. Dit zijn niet alleen vaste activiteiten, maar ook mobiele of flexibele activiteiten. Denk aan verschillende loketten, van bijvoorbeeld gemeente, zorg en bankwezen. Als er geen dorpshuis of andere fysieke locatie (meer) is, kan worden ingezet om de voorzieningen naar de mensen te brengen. Denk aan de bibliotheek aan huis, thuisbezorging van de boodschappen ambulante handel, en de Mondzorgkaravaan of Tandarts aan huis.

Erken het belang van de auto als basisvoorzieningen en toegang tot keuzemogelijkheden

Inwoners van kleine kernen met een auto ervaren dit als essentiële randvoorwaarde om überhaupt naar voorzieningen te kunnen gaan. Het biedt vrijheid en flexibiliteit in de keuze hoe, wanneer en waar men zich verplaatst.

Maatregelen

- Stimuleer lokale energieopwekking en -opslag, mede ten behoeve van elektrisch rijden. Denk aan initiatieven van verschillende energiecoöperaties in Gelderland.
- Voorzieningen met een groter verzorgingsgebied trekken meer bezoekers per auto. Goede bereikbaarheid en voldoende en ruimte parkeermogelijkheden. Dit wordt in de toekomst, met verdere schaalvergroting van voorzieningen en krimp van voorzieningen in kleine kernen alleen maar belangrijker.
- Economische voorzieningen in kleine kernen zijn vaak sterk afhankelijk van goede autobereikbaarheid, een parkeerplek voor de deur én zichtbaarheid. Ligging aan een doorgaande weg zorgt voor ‘aanloop’ en zichtbaarheid. Situaties waar doorgaand verkeer uit een kern wordt gehaald, kan negatieve impact hebben op het ondernemersklimaat ín de kern. Bij dergelijke plannen is zorgvuldige afstemming extra belangrijk.

Benut digitaliseringskansen, maar voorkom uitsluiting

Door de digitalisering is het niet altijd meer noodzakelijk om naar een voorziening toe te gaan om er gebruik van te maken. Zo hebben huisartsen steeds vaker digitale spreekuren. Bij een grotere afstand tot een voorziening, kan een digitaal alternatief de beschikbaarheid verbeteren. Echter moet hierbij rekening worden gehouden met het voorkomen van uitsluiting van mensen met minder digitale vaardigheden. Uitsluitend digitale voorzieningen is daardoor niet wenselijk.

Maatregelen

- Sta open voor contactmogelijkheden, indien deze passend digitaal kunnen plaatsvinden.
- Ondersteun mensen met minder grote digitale vaardigheden om gebruik te kunnen maken van digitale voorzieningen.
- Houd fysieke alternatieven altijd beschikbaar.

5.5 Toepassing van het maatregelenpakket

Om voorzieningen in kleine dorpen te behouden en te versterken, is het belangrijk om het maatregelenpakket als samenhangend geheel te beschouwen. Een afzonderlijke maatregel kan bijdragen aan de oplossing van een specifiek knelpunt, maar is vaak onvoldoende om voorzieningen structureel toekomstbestendig te maken. Voorzieningen staan immers onder invloed van verschillende factoren, zoals bereikbaarheid, gebruik, organisatie, financiële haalbaarheid en betrokkenheid van inwoners. Hierdoor vraagt voorzieningenbeleid om meer dan alleen een afweging op basis van bereikbaarheid of schaalvoordelen. Ook de maatschappelijke waarde van voorzieningen voor een dorp, zoals hun bijdrage aan ontmoeting, betrokkenheid en leefbaarheid, verdient daarin een plek.

Daarom ligt de kracht niet in één maatregel, maar in de combinatie van maatregelen. Maatregelen versterken elkaar en zorgen gezamenlijk voor een robuust en veerkrachtig voorzieningennetwerk. Hoe meer maatregelen in samenhang worden toegepast, hoe groter de kans dat voorzieningen behouden blijven en ook op langere termijn kunnen inspelen op veranderende behoeften en omstandigheden. Het bewaken van deze samenhang is dan ook een belangrijke voorwaarde voor een succesvolle uitvoering van het maatregelenpakket.

De combinatie van maatregelen maakt het verschil

Een afzonderlijke maatregel is vaak niet voldoende om voorzieningen te behouden of te versterken. Juist de samenhang en combinatie van maatregelen maakt het verschil.

Losse maatregelen niet voldoende

Eén maatregel kan helpen maar is vaak niet voldoende om een voorziening in stand te houden.

Samenhang 4 B's

Zonder samenhang ontstaan er gaten en komt een voorziening onder druk te staan.

Bijlage 1 - Interviewlijst

Als onderdeel van dit adviesonderzoek zijn er veel verschillende interviews gehouden om informatie op te halen met betrekking tot de praktijk en ervaringen en kennissen. Deze interviews zijn in te delen in 3 verschillende categoriën.

Dorpscontactfunctionarissen

Allereerst is er gesproken met dorpscontactfunctionarissen via een digitale sessie. Deze sessie heeft plaatsgevonden op 8 april en contacten van de provincie zijn via een digitale uitnodiging op de hoogte gesteld. In totaal waren er 7 gemeenten aanwezi:

- Gemeente Zaltbommel;
- Gemeente Druten;
- Gemeente Wijchen;
- Gemeente Rheden;
- Gemeente Voorst;
- Gemeente Nederbetuwe;
- Gemeente Bronckhorst.

Daarnaast hebben gemeente Overbetuwe en Lochem schriftelijk of via Teams nog extra input aangeleverd over de huidige stand van zaken rondom het voorzieningenniveau in de kleine kernen.

Inspiratieprojecten

Voor inspiratieprojecten is in gesprek geweest met een aantal betrokkenen:

- 't Hart van Loil: Bestuur van Stichting 't Hart van Loil en gemeente Montferland;
- CPO Straatje erbij in Beltrum: Voorzitter dorpsorganisatie Belgrum en gemeente Berkelland;
- Vereniging Dorpsbelangen Varsselder: Bestuurslid Vereniging Dorpsbelangen Varsselder Veldhunten;
- Zorgcorporatie Mariënvelde: Zorgcoödinator;
- Windmolens Netterden: Initiatiefnemer;
- MFC Etten: Initiatiefnemer;
- MFC Dodewaard: Medewerker gemeente Neder-Betuwe;
- Centerrr Almen: Bedrijfsleider Centerrr en Dorpsraad/ Stichtingbestuur.

Expertgesprekken voorzieningen

Tot slot hebben er diverse gesprekken plaatsgevonden met afgevaardigden van type voorzieningen. Dit betreffen zowel landelijke/regionale kennisinstituten als lokale partijen. Hieronder staat per type voorziening toegelicht welke partijen zijn gesproken.

Eerstelijnszorg

- Nivel: Nederlands Instituut voor Onderzoek van de Gezondheidszorg.
- Hoogzorg: Regio-organisatie van en voor huisartsen in Apeldoorn, Zutphen en de Oost-Achterhoek.
- HZOIJ (Huisartsenzorg Oude IJssel): Regionale huisartsenorganisatie van en voor huisartsen in de regio Oude IJssel.

Buurthuizen

- DKK: Vereniging Dorpshuizen en Kleine Kernen Gelderland.
- Bestuursleden of voorzitters van dorpshuizen uit Epe, Voorthuizen, Bronckhorst, Barneveld, Emst, Oene en Braamt.

Sport en spel

- Jantje Beton: Organisatie die zich inzet voor jeugdvoorzieningen en speelplekken.
- Gelderse Sportfederatie: Gelderse organisatie die mensen motiveert meer te sporten en bewegen.

Kerken

- Aartsbisdom
- Protestantse Kerk
- Gelderse Kerken
- Provincie Gelderland: Zet zich in om monumentale kerken te behouden voor de toekomst, met een passende meerwaarde.

Bibliotheken

- Vereniging openbare bibliotheken: De VOB zorgt ervoor dat de bibliotheek landelijk wordt gezien en betrokken als onmisbare partner bij de maatschappelijke opgaves uit het bibliotheekconvenant.
- Bibliotheken Rivierenland
- Bibliotheken Rijnbrink
- Bibliotheken Oost-Achterhoek

Onderwijs en kindopvang

- Brancheorganisatie Kinderopvang: Grootste vertegenwoordiger van de sector kindopvang: dagopvang, buitenschoolse opvang en gastouderopvang.
- PO-raad: Sectorvereniging voor het primair onderwijs.
- Stichting Poolsterscholen: Negen openbare basisscholen in Lochem.
- Groeisaam po: Scholengemeenschap in West Maas en Waal, Druten en Beuningen.

Commercieel

- Jumbo
- Plus
- Koninklijke horeca Nederland: Brancheorganisatie voor horeca.
- Rabobank

Basisinfrastructuur

- Energie Samen
- Arriva
- Hermes

Bijlage 2 - Aanvaardbare reistijd

Bron afbeelding: Provincie Gelderland: *Stilteruimte van kerk in Almen*

Voorzieningen in kleine kernen staan niet altijd onder druk, maar worden wel kwetsbaarder

Uit de analyse blijkt dat de leefbaarheid in de kleine kernen van Gelderland nog steeds wordt ondersteund door een breed netwerk van voorzieningen. Basisscholen, kindopvang, huisartsenzorg, dorpshuizen, sportvoorzieningen, bibliotheken, horeca en supermarkten zijn in veel kernen aanwezig en vervullen een belangrijke rol in het dagelijks leven van inwoners.

Wat opvalt, is dat in een groot deel van Gelderland de feitelijke reistijd (naar een basisschool en een supermarkt) met de auto goed aansluit bij wat als een aanvaardbare reistijd wordt gezien. Met andere woorden: voor automobilisten vormt bereikbaarheid in veel gevallen geen knelpunt.

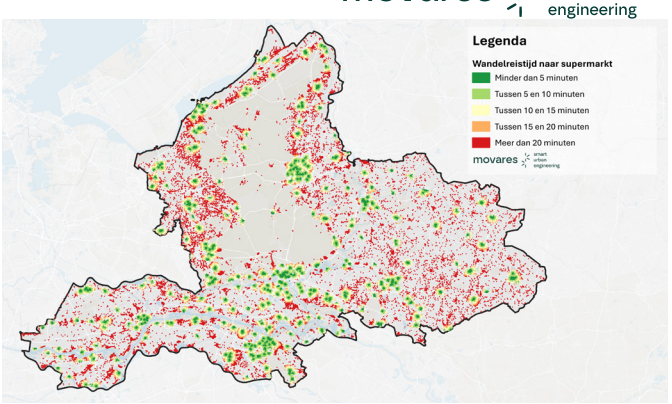
Wanneer we echter kijken naar de verhouding tussen de geconstateerde en de aanvaardbare reistijd te voet, ontstaat een ander beeld. In veel kleinere kernen blijkt de looptijd naar voorzieningen relatief lang te zijn en regelmatig de norm voor een acceptabele reistijd te overschrijden. Dit wijst erop dat de bereikbaarheid voor voetgangers daar beperkter is.

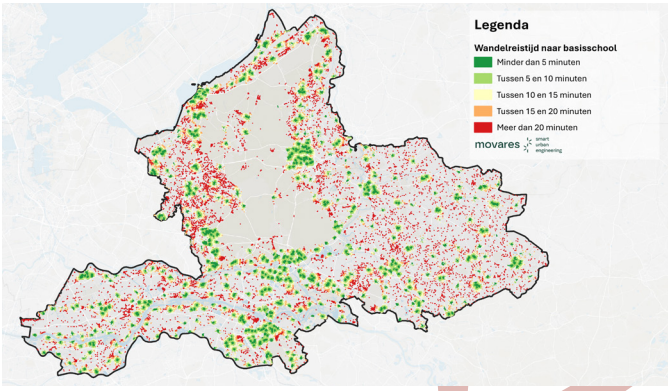
In contrast hiermee zijn het juist de grotere kernen en steden waar de gemeten wandelreistijden wél binnen de aanvaardbare grenzen liggen. Daar is het voorzieningenaanbod doorgaans dichterbij en beter bereikbaar te voet, waardoor de situatie voor voetgangers aanzienlijk gunstiger is.

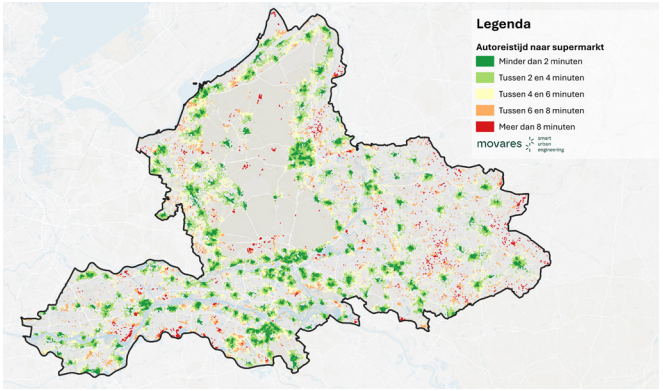
Tegelijkertijd is zichtbaar dat de omstandigheden waaronder voorzieningen functioneren veranderen. Demografische ontwikkelingen, schaalvergroting, personeelstekorten, stijgende kosten en veranderend gebruik zorgen ervoor dat voorzieningen steeds kwetsbaarder worden. De uitdaging ligt daarbij niet uitsluitend in het behoud van voorzieningen zelf, maar vooral in het organiseren van voldoende draagvlak, menskracht en toekomstbestendige huisvesting.

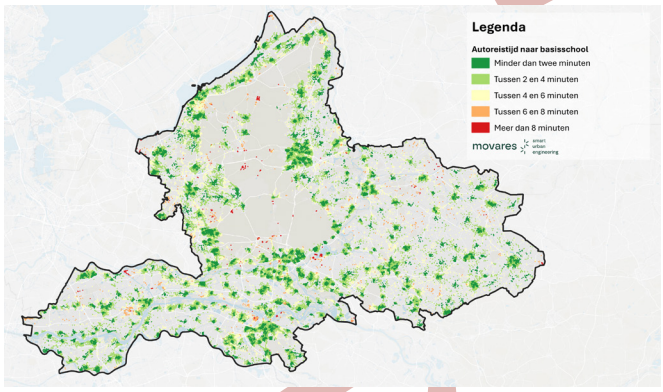
Hoe lees ik de figuren?

In de figuren hierboven is in de staafjes de aanvaardbare reistijd per voorziening weergegeven in minuten. In de eerste figuur voor de auto. In de tweede figuur voor wandelaars. De k.euren geven aan wat de gemiddelde reistijd naar deze voorziening is vanuit kernen met minder dan 6.000 inwoners in provincie Gelderland.

Bron afbeelding: Provincie Gelderland: *Pinnen bij Centerrr Almen*